

Saknar den högre utbildningen relevans?

En jämförande studie av högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

Av Agneta Bladh

Företagens kompetensförsörjning

Saknar den högre utbildningen relevans?

En jämförande studie av högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

Av Agneta Bladh

”Saknar den högre utbildningen relevans?” är den sjunde rapporten som publiceras inom Ratios forskningsprojekt ”Kompetens för tillväxt”. Mer om projektet går att läsa på www.kompetensfortillvaxt.nu.

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	5
1. UPPDRAGET: RELEVANSEN I FOKUS	9
2. RELEVANS, KVALITET OCH EFFEKTIVITET	11
3. VILKA ÄR PROBLEMEN?	13
4. HUVUDUPPGIFTER FÖR HÖGSKOLEUTBILDNING OCH YRKESHÖGSKOLEUTBILDNING	17
Mål och huvuduppgift för universitet och högskolor	17
Mål och huvuduppgift för yrkeshögskolan	17
5. STYRSYSTEMEN OCH BEGREPPEN RELEVANS, KVALITET OCH EFFEKTIVITET	19
6. RELEVANS: BESKRIVNING AV STYRSYSTEMEN FÖR HÖGSKOLEUTBILDNING OCH YRKESHÖGSKOLEUTBILDNING	23
En första jämförelse	23
Yrkesexamina och generella examina	24
Vem beslutar om utbildningsutbudet?	26
Arbete efter utbildning	29
Kontakt med arbetslivet	30
7. KVALITET: BESKRIVNING AV STYRSYSTEMEN FÖR HÖGSKOLEUTBILDNING OCH YRKESHÖGSKOLEUTBILDNING	33
En första jämförelse	33
Lärarnas kompetens	34
Den nationella kvalitetsgranskningen	36
Utbildningsutförarnas kvalitetsansvar	39
En jämförelse av kvalitetsgranskningen	40

8. EFFEKTIVITET: BESKRIVNING AV STYRSYSTEMEN FÖR HÖGSKOLEUTBILDNING OCH YRKESHÖGSKOLEUTBILDNING	43
En första jämförelse	43
Vilken effektivitet premierar resurstilldelningssystemen?	45
9. FRAMFÖRDA FÖRSLAG TILL JUSTERING AV BEFINTLIGA STYR- OCH RESURSTILLDELNINGSSYSTEM.....	49
10. NÅGRA ASPEKTER PÅ RELEVANS, KVALITET OCH EFFEKTIVITET	55
Matchning mot 100 % – Möjligt? Önskvärt?	55
Utbildningarnas arbetslivsrelaterade innehåll	57
Utbildningarnas förnyelse	59
Högre utbildning för karriärbyte	61
Lärarkårens professionalitet	62
11. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER	65
Möjliga reformer	67
Reformer behövs också för yrkeshögskoleutbildningen	69
12. REFERENSER	71
Referensgrupp som lämnat synpunkter under rapportens färdigställande	71
Intervjuer	71
Tryckt material	71
13. BILAGOR	
Bilaga 1: Ersättningsbelopp	75
Bilaga 2: "Arbete efter utbildning" av Lena Eriksson	77

Sammanfattning

Saknar den högre utbildningen relevans? En jämförelse av sysselsättningen efter studier på högskolan respektive yrkeshögskolan ger signaler om att utfallet är relativt bra – och till och med mycket bra för examinerade med yrkesexamen från högskolan.

Företrädare för arbetsgivare anger emellertid att matchningen är dålig. Är studenternas kompetens för de jobb som finns otillräcklig eller felaktig? Är relevansen otillräcklig? Eller har arbetsgivarna vissa sektorer av arbetsmarknaden i åtanke? Ställer arbetsgivarna alltför stora krav på dem som är nytexaminerade?

Begreppen relevans, kvalitet och effektivitet ställs bredvid varandra i denna rapport. Genomgången visar att begreppen utnyttjas olika för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning. För yrkeshögskoleutbildning är effektivitet detsamma som relevans. Begreppet kvalitet har inte samma starka samband med de övriga två begreppen; dock anses en yrkeshögskoleutbildning ha hög kvalitet om den samtidigt har hög relevans.

För högskoleutbildning harmonierar de olika komponenterna i styrsystemen inte med varandra. Systemet premierar effektivitet i ett snävt perspektiv utan hänsyn till vare sig relevans eller kvalitet och kvaliteten bevakas relativt endimensionellt utan koppling till relevans för arbetsmarknaden.

Inom högskolesektorn åligger det varje lärosäte att hålla samman begreppen relevans, kvalitet och effektivitet för sitt utbildningsutbud. Arbetslivets medverkan är ofta svag. Lärosätenas möjligheter att premiera studentaktiva undervisningsformer, som bl.a. tränar generiska förmågor, är dessutom begränsade, bl.a. till följd av urholkningen av statsansla-

gen. Att resurstilldelningssystemet är uppbyggt runt ämnen snarare än runt arbetsformer kan också ha bidragit.

Inom yrkeshögskolan ligger ansvaret för att hålla samman relevans, kvalitet och effektivitet i huvudsak på den nationella myndigheten. Arbetslivets medverkan i utbildningen är stark. Den lägsta ekonomiska ersättningen per årsplats är högre än den lägsta inom högskolan.

Volymen skiljer sig starkt mellan de båda utbildningssystemen: drygt 300 000 helårsstudenter inom högskolesystemet och drygt 40 000 studerande inom yrkeshögskolan. Det finns 33 statliga lärosäten och 17 privata inom högskolesystemet och mellan 225-250 utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan, varav ungefär hälften privata.

Förslag till förändringar framförs i rapporten, riktade till universitet och högskolor, till arbetsgivarna, till Universitetskanslersämbetet och till regering och riksdag. Rekommendationerna gäller i första hand högskoleutbildningen, men också yrkeshögskoleutbildningen och gränslandet mellan de två utbildningsformerna.

Till universitet och högskolor

- Ge träning i generiska förmågor och reflektion över praktiska erfarenheter ökad plats i utbildningsprogrammen
- Inför praktik i form av verksamhetsförlagd utbildning inom flertalet program till generell examen samt på alla program till yrkesexamen
- Granska utbildningsutbudet utifrån ett karriärväxlingsbehov och vidta nödvändiga förändringar för att underlätta karriärväxling
- Skapa arenor för möten mellan högskoleutbildningar och presumtiva arbetsgivare

Till regering och riksdag

- Förändra resurstilldelningen till högskoleutbildning så att den inte motverkar lärosätenas uppgift att sammanlänka effektivitet, kvalitet och relevans i sitt utbildningsutbud
- Inför ett pedagogiskt innovationsråd med medel för att främja goda förebilder för att sammanlänka relevans, kvalitet och effektivitet
- Skapa ekonomiska förutsättningar för lärosätena att träna generiska förmågor och införa verksamhetsförlagd utbildning inom alla program
- Bygg ut yrkeshögskolan

- Bredda yrkeshögskolans uppdrag och överväg att samtidigt ta bort högskoleexamen, dvs. examen som omfattar två års studier
- Utbildningar inom högskolan som har ingen eller begränsad forskningsanknytning bör kunna överföras till yrkeshögskolan
- Modifiera kravet på statsbidrag till enbart två utbildningsstarter för yrkeshögskoleutbildning för att möjliggöra för beständiga eftergymnasiala utbildningar utan stark forskningsanknytning att kunna ingå i yrkeshögskolan
- Inför krav på pedagogisk kompetens för lärare inom yrkeshögskolan

Till Universitetskanslersämbetet

- Förändra den nationella kvalitetsgranskningen så att den också tar hänsyn till relevans

Till arbetsgivarna

- Ställ fler praktikplatser till förfogande och lämna förslag till uppgifter för examensarbeten
- Var aktiva medaktörer till universitets och högskolors utbildningsutbud
- Anställ arbetstagare med en otraditionell utbildningsbakgrund

Kapitel 1

Uppdraget: Relevansen i fokus

FORSKNINGSINSTITUTET RATIO har inom projektet *Kompetens för tillväxt*¹ initierat en studie för att analysera hur de befintliga styr- och resurstilldelningssystemen för universitet och högskolor respektive yrkeshögskolan påverkar utbildningarnas relevans, kvalitet och effektivitet. Uppdraget går ut på att jämföra och översiktligt utvärdera styr- och resurstilldelningssystemet för högskoleutbildning med motsvarande system för yrkeshögskoleutbildning.

De begrepp som rapportens uppdragsgivare för fram som väsentliga för den eftergymnasiala utbildningen är relevans, kvalitet och effektivitet. Hur tillämpas begreppen relevans, kvalitet och effektivitet inom högskolesystemet respektive yrkeshögskolesystemet? Hur kopplas relevansen samman med kvalitet och effektivitet?

Det är högskolesystemet som står i fokus för rapporten. 20 år har gått sedan nuvarande resurstilldelningssystem infördes för universitet och högskolor. Under dessa år har också det nationella kvalitetssäkringssystemet etablerats samt förändrats ett antal gånger. Vilka incitament ger detta styr- och resursfördelningssystem, inklusive kvalitetssäkringssystem, universitet och högskolor med tanke på de krav dagens och morgondagens samhälle ställer?

¹ www.kompetensfortillvaxt.nu

Kapitel 2

Relevans, kvalitet och effektivitet

VAD MENAS I DENNA RAPPORT MED RELEVANS, KVALITET OCH EFFEKTIVITET inom högskoleutbildning respektive yrkeshögskoleutbildning²? De tre begreppen är specifika, men överlappar samtidigt varandra. De har starka samband. Hög kvalitet förutsätter både effektivitet och relevans, hög effektivitet förutsätter kvalitet och relevans och hög relevans förutsätter kvalitet och effektivitet.

Relevans för högskoleutbildning innebär att dagens arbetsmarknadsbehov, morgondagens behov och studenternas efterfrågan sammantaget ska tillgodoses, medan en utbildning inom yrkeshögskolan är relevant om den svarar mot ett specifikt behov på arbetsmarknaden och/eller samhällets behov av kompetens.

² Begreppen definieras i detta avsnitt av författaren. Den korta jämförelsen mellan högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning baseras på genomgången i denna rapport av hur begreppen har använts.

Högskoleutbildningens relevans hanteras huvudsakligen av universitet och högskolor men relateras inte till de två dominerande styrsystemen, vare sig resurstilldelningssystemet eller den nationella kvalitetssäkringen. Relevansen för arbetsmarknaden är A och O för yrkeshögskolan, även i styrsystemet.

Kvalitet inom högskoleutbildningen är att utbildningen vilar på vetenskaplig grund och att studenterna uppnår de mål som är angivna för respektive utbildning och utbildningsnivå, och för yrkeshögskoleutbildningen att utbildningsanordnarna har förutsättningar att uppnå de mål som är uppsatta för utbildningen, inklusive målet att den ska vara relevant.

Det är stora skillnader i krav på lärarpersonalen mellan högskolan och yrkeshögskolan. Inom universitet och högskolor betonas den vetenskapliga basen, inom yrkeshögskolan arbetslivsbasen. Kvalitetsgranskningen sker i efterhand inom högskoleutbildningen och under utbildningens gång inom yrkeshögskolan.

Effektivitet för högskoleutbildning styrs av resurstilldelningssystemet genom att lärosätena inom ett takbelopp enbart ges ersättning för det antal studenter de utbildar och studenternas faktiska studieprestationer (genomströmning), dvs. produktiviteten är i fokus, medan det för yrkeshögskolan innebär att de studerande får relevant arbete efter avslutad utbildning.

Effektiviteten i resurstilldelningssystemet är nära förknippad med relevansen för arbetsmarknaden när det gäller yrkeshögskoleutbildningen, och därmed för kvaliteten så som den tolkas inom yrkeshögskolan, medan den varken är förknippad med relevans eller kvalitet för högskoleutbildningen.

I kommande avsnitt kommer de tre begreppen att relateras till de regler som omgärdar de båda utbildningssystemen och begreppen blir därmed mer ingående belysta.

Kapitel 3

Vilka är problemen?

1993 INFÖRDES NUVARANDE RESURSTILDELNINGSSYSTEM för universitet och högskolor. Förenklat uttryckt innebar detta att alla universitet och högskolor inför varje budgetår får specifika takbelopp för utbildning, men samma ersättningsbelopp per student. Ersättningsbeloppen varierar beroende på vilken typ av utbildning det är fråga om. Den är lägst för humanistisk-samhällsvetenskapliga utbildningar, som också har flest studenter, högre för tekniskt-naturvetenskapliga utbildningar, än högre för medicin och högst för vissa konstnärliga utbildningar³. Vidare är ungefär hälften av ersättningen relaterad till hur många studenter som börjar studera⁴ och den andra hälften till studenternas studieresultat⁵. Ett par år senare infördes ett nationellt kvalitetsgranskningssystem, som successivt utvecklades till ett system av kvalitetsgranskning av ämnen och program till yrkesexamina. För närvarande har kvalitets-säkringssystemet fokus på utbildningens resultat främst genom studenternas självständiga arbeten⁶. Kvalitetssäkringssystemet var ursprungligen avsett att kopplas till resurstilldelningssystemet, men så skedde inte förrän 2013.

Styrsystemets olika komponenter harmonierar inte med varandra när det gäller universitet och högskolor. Systemet premierar effektivitet i ett snävt perspektiv och bevakar denna snäva effektivitet på ett skarpt sätt genom resurstilldelningssystemet, medan kvaliteten bevakas relativt endimensionellt. De ansvariga för att hålla samman de tre begreppen relevans, kvalitet och effektivitet är lärosätena, som försöker att synkronisera arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan.

³ Samtliga ersättningsbelopp för budgetåret 2013, se bilaga 1.

⁴ Studenter registrerade för första gången på utbildningen.

⁵ Studieresultaten beräknas utifrån antalet högskolepoäng som varje student presterar under ett år.

⁶ Tidigare var fokus framför allt på vilka förutsättningar lärosätena hade i form av lärarkapacitet och utrustning samt hur deras utbildningsprocesser var utformade.

20 år efter resurstilldelningssystemets införande kan det vara dags att skärskåda hur det tillgodoser den verklighet som finns idag. Utredningar⁷ har under åren genomförts med förslag till hur systemet skulle kunna förändras, framför allt hur effektivitet och kvalitet kan länkas starkare. Förslagen att koppla samman effektivitet och kvalitet har förts fram, då den relativt stora andelen som prestationsdelen utgör av ersättningen kan leda till förflockning av kvaliteten. Incitament ges helt enkelt i första hand för att studenterna ska ta sig igenom systemet, vilket kan ske på bekostnad av att upprätthålla kvalitetskraven⁸. Men förslagen har också sin grund i att tillmötesgå de förändrade, studentaktiverande undervisningsformer som succesivt har införts och som gör de olika ersättningsbeloppen inadekvata⁹.

Ett problem är alltså att kopplingen mellan effektivitet och kvalitet är mycket svag i nuvarande styr- och resurstilldelningssystem för högskoleutbildning.

Flera rapporter har på senare tid också fört fram brister i hur den högre utbildningen tillmötesgår arbetsmarknadens nuvarande och framtida krav, ibland kallad "matchningen"¹⁰. Här lyfts snarare fram att varken resurstilldelningssystemet eller den nationella kvalitetssäkringen för universitet och högskolor har någon koppling till relevansen för arbetsmarknaden.

Det andra problemet är alltså att effektivitet och kvalitet inom högskoleutbildning inte tar hänsyn till relevans.

Studenternas preferenser vid val av högskoleutbildning har ett direkt genomslag på de resurser som tilldelas, oberoende om det gäller utbildningar som är efterfrågade på arbetsmarknaden eller inte. Dagens system inrymmer inte direkta möjligheter att bevara och utveckla den lärarkompetens som är länkad till arbetsmarknadsrelevanta utbildningar om studenternas intresse är lågt. I stället anpassas den undervisande personalen till studenternas preferenser. Det är en brist på matchning mellan studenternas intresse och arbetsmarknadens

⁷ SOU 2005:48 Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning och SOU 2007:81 Resurser för kvalitet.

⁸ Detta har betonats i ett flertal inlägg och artiklar, bl.a. i tidningen Universitetsläraren och i radioprogrammet Kaliber i P1 den 15/9 2013.

⁹ SOU 2007:81 Resurser för kvalitet, s.192-193.

¹⁰ Se rapporterna Karlsson, N. & Skånberg, O. (2012): Matchningen på den svenska arbetsmarknaden, Regeringskansliet, Underlagsrapport 9 till Framtidskommissionen; Lindberg, H. (2012) Företagens kompetensförsörjning och ungas etablering på arbetsmarknaden, Ratio; Niklasson, L. (2012), Den högre utbildningen och företagens kompetensförsörjning, Ratio; Krassén, P. (2013) Företagens syn på högre utbildning, Svenskt Näringsliv.

behov. Statsmakterna har inget tydligt instrument att intervensera så att lärarkompetens kan bibehållas trots svag studentefterfrågan.

Ett tredje problem är således brist på resurstöd för att förbättra matchning mellan studenters intresse och arbetsmarknadens behov¹¹.

Trots utredningar och olika inlägg i debatten har statsmakterna inte ändrat nuvarande styr- och resurstilldelningssystem för högskoleutbildningen. En förklaring kan vara att nuvarande resurstilldelningssystem har sparat en hel del resurser, vilket har gjort det fördelaktigt ur statsfinansiell synvinkel¹².

Sammanfattningsvis premieras i högskolesystemet en effektivitet som inte tar hänsyn till relevans och som tar marginell hänsyn till kvalitet. Effektiviteten för samhället i stort kan därför ifrågasättas.

¹¹ För lärosätena handlar detta problem också om att alla kringkostnader också beskärs vid minskad studentefterfrågan, eftersom inga särskilda anslag, vid sidan av studentersättningen, ges till hyror, utrustning, bibliotek, administration m.m.

¹² Inledningsvis skedde stora besparingar. Se Årsrapport för universitet och högskolor 1995/96, s. 31, där det framgår att lärosätena under perioden 1993/94-1995/96 utbildade för drygt en miljard kronor mer än de fick ersättning för. Därtill kommer det generella effektivitetskravet i offentlig förvaltning, som innebär att pris- och löneomräkningen inte fullt motsvarar den reella samt nya uppdrag och krav som innebär ökade kostnader.

Kapitel 4

Huvuduppgifter för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

Mål och huvuduppgift för universitet och högskolor

Universitet och högskolor har ett brett uppdrag att tillgodose olika behov hos individer och samhälle genom forskning, utbildning och samverkan. Det finns 14 statliga universitet och 19 statliga högskolor samt 17 enskilda utbildningsanordnare som ger högskoleutbildning¹³.

För universitet och högskolor anges i högskolelagen¹⁴ att utbildningen ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund och beprövad erfarenhet. Universiteten och högskolorna ska samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet samt verka för att forskningsresultat tillkomna vid högskolan kommer till nytta. Universiteten och högskolorna ska i sin verksamhet främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö, ekonomisk och social välfärd och rättvisa. I universitetens och högskolornas verksamhet ska jämställdhet mellan kvinnor och män alltid iaktas och främjas. Universiteten och högskolorna bör vidare i sin verksamhet främja förståelsen för andra länder och för internationella förhållanden.

Mål och huvuduppgift för yrkeshögskolan

Yrkeshögskolan ska tillgodose den befintliga arbetsmarknadens behov av kvalificerat yrkeskunnande. Utbildningsanordnarna inom yrkeshögskolan är mellan 225 och 250. Omkring hälften av utbildningsanordnarna är privata. En del privata anordnare finns på flera orter i landet.¹⁵

¹³ Universitetskanslersämbetets Årsrapport 2013, s. 12. Därutöver: 1/7 2013 blev Högskolan på Gotland en del av Uppsala universitet.

¹⁴ SFS 1992:1434

¹⁵ På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan, s. 8.

I den inledande bestämmelsen i lag om yrkeshögskolan¹⁶ anges att yrkeshögskolan ska säkerställa att eftergymnasiala yrkesutbildningar som svarar mot arbetslivets behov kommer till stånd. Lagen anger att yrkeshögskoleutbildningen ska ha sin grund i kunskap som genererats dels i produktionen av varor och tjänster, dels i vetenskap. I lagen för yrkeshögskolan anges också att yrkeshögskoleutbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom yrkeshögskolan ska främja aktning för varje människas egenvärde samt respekt för de mänskliga rättigheterna och vår gemensamma miljö. Särskilt ska den som verkar inom yrkeshögskolan främja jämställdhet mellan könen och aktivt motverka alla former av kränkande behandling. Lagen noterar särskilt att yrkeshögskoleutbildning ska tillgodose behov på arbetsmarknaden som inte tillgodoses av universitet och högskolor.

Universitet och högskolor har ett betydligt bredare uppdrag än yrkeshögskolan. Universitet och högskolor ska också basera sin utbildning på både vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, medan yrkeshögskolan i princip baseras på beprövad erfarenhet.

¹⁶ SFS 2009:128

Kapitel 5

Styrsystemen och begreppen relevans, kvalitet och effektivitet

MAN KAN KORT SÄGA ATT STYR- OCH RESURSTILLDELNINGSSYSTEMEN innebär att riksdag och regering har satt upp *mål* och beskrivit *uppdrag* för respektive utbildningsform i lagar och förordningar: högskolelag, lag om yrkeshögskolan, högskoleförordning, förordning om yrkeshögskolan, *instruktioner* till de centrala myndigheterna (Universitetskanslersämbetet, Universitets- och högskolerådet, Myndigheten för yrkeshögskolan) och regleringsbrev till statliga universitet och högskolor, *planerings- och behovsunderlag* från olika myndigheter, *resurstilldelningssystem*, ytterst fastställt av riksdagen, preciserat av regeringen i regleringsbrev och vidare av Myndigheten för yrkeshögskolan och universitet och högskolor samt nationella *kvalitetssäkringssystem*. Studenternas efterfrågan är naturligtvis också ett styrmedel, som är särskilt starkt för högskoleutbildning, vilket kommenteras senare i texten. Årliga uppföljningar kan medföra att styrinstrumenten justeras något, men de har varit relativt stabila.

De *aktörer* som finns i detta system är riksdagen, regeringen, myndigheter (som kan vara planerande och/eller kontrollerande), utbildningsutförare i form av universitet, högskolor och utbildningsanordnare av yrkeshögskoleutbildning (ledning, organisation), lärare (akademisk, yrkesrelevant och pedagogisk kompetens), studenter/studerande under utbildning, studenter/studerande efter utbildning(alumni) och företrädare för arbetslivet. De olika aktörernas roller i förhållande till styrinstrumenten åskådliggörs i följande matris, där kontrollen av relevans, kvalitet och effektivitet särskilt beaktas.

Instrument som styr utbildningsutbud och utbildningsinnehåll

INSTRUMENT	AKTÖRER						
	Riksdag	Regering	Mynd.	Utb.utf,* Lärare	Stud.	Alumni	Arbetslivet
Mål, uppdrag	H, Y	H, Y	Y	H			
Föreskrifter	H, Y	H, Y	Y	H			
Resurstilldeln.	H, Y	H, Y	Y	H			Y
Plan underlag behovsanalys			H, Y	H, Y			H, Y
Kontroll – feedback Effektivitet	H, Y	H, Y	H, Y	H, Y			Y
Kontroll – feedback Kvalitet			H, Y	H, Y	H, Y	Y	Y
Kontroll – feedback Relevans			Y	H, Y		Y	Y
Förnyelse – innehåll, form		H (yrkesex)		H, Y	H, Y		H (yrkesex) Y
Kvalitetssäkr			H, Y	H, Y			Y

H = Högskoleutbildning

Y = Yrkehögskolan

* = Utbildningsutförare, ett gemensamt begrepp i denna rapport för universitet och högskolor samt utbildningsanordnare inom Yrkehögskolan.

Det är framför allt två stora skillnader i styrsystemen för högskoleutbildning och yrkehögskoleutbildning som framgår av matrisen. Myndigheten för yrkehögskolan (MYH) har en betydande roll i förhållande till utbildningsanordnarna genom att fastställa utbildningsutbudet och fördela resurser till varje utbildning. För högskoleutbildning har universitet och högskolor själva motsvarande ansvar. Det är i huvudsak universitet och högskolor som fastställer utbildningsutbudet och anger mer preciserade mål för högskoleutbildningen, liksom fördelar resurser mellan olika utbildningar från det tilldelade anslaget.

Den andra tydliga skillnaden är arbetslivets medverkan, som är obligatorisk i yrkehögskoleutbildningen och där arbetslivet har en aktiv roll i flertalet delar av utbildningsprocessen, främst genom sin medverkan i ledningsgrupperna för de olika utbildningarna. Arbetslivets medverkan sker i huvudsak i anslutning till yrkesexamina för högskoleutbildningen och inte lika detaljerat. Vidare följs relevansen i form av utbildningarnas innehåll upp av både Myndigheten för yrkehögskolan och ledningsgrupperna hos utbildningsanordnarna (där arbetslivet

ingår), medan motsvarande relevans för högskoleutbildningar endast i någon mån följs upp av arbetslivet för utbildningar som leder till yrkesexamen.

Alumni utnyttjas inte systematiskt för högskoleutbildning, men för vissa högskoleutbildningar inhämtas alumners synpunkter på utbildningen. För yrkeshögskolan tillfrågar Myndigheten för yrkeshögskolan årligen alumni genom en enkät året efter examen. Frågorna kan främst relateras till begreppen relevans och kvalitet.

Kapitel 6

Relevans: Beskrivning av styrsystemen för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

En första jämförelse

Högskoleutbildning på grundnivå ska, enligt högskolelagen, bl.a. ge studenterna förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar, förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, och beredskap att möta förändringar i arbetslivet. Utbildningen på avancerad nivå ska ytterligare utveckla studenternas förmåga att självständigt integrera och använda kunskaper, utveckla studenternas förmåga att hantera komplexa företeelser, frågeställningar och situationer, och utveckla studenternas förutsättningar för yrkesverksamhet som ställer stora krav på självständighet eller för forsknings- och utvecklingsarbete. Dessa lärandemål utvecklas ytterligare i examensordningen både för generella examina och för yrkesexamina¹⁷. I de gemensamma delarna av regleringsbrevet för universitet och högskolor anges att den högre utbildningen ska svara mot såväl arbetsmarknadens behov som studenternas efterfrågan¹⁸.

Yrkeshögskoleutbildning ska utformas så att en hög kvalitet och yrkesrelevans nås; ge sådana teoretiska, praktiska och erfarenhetsbaserade kunskaper som krävs för att självständigt och i arbetslag kunna utföra kvalificerade uppgifter i arbetslivet; präglas av såväl stark arbetslivsanknytning som teoretisk förankring; utvecklas och bedrivs i samverkan mellan arbetsliv och utbildningsanordnare och bidra till att bryta traditioner i fråga om könsbundna utbildnings- och

¹⁷ Examensordningen är en bilaga till högskoleförordningen, SFS 1993:100, bilaga 2

¹⁸ Regleringsbrev för budgetåret 2013 för universitet och högskolor, U2012/7041/UH, U2012/6996/SAM (delvis)

yrkesval. En förutsättning är att yrkeshögskoleutbildningen svarar mot behov av kvalificerad arbetskraft i arbetslivet som inte tillgodoses genom en utbildning enligt högskolelagen eller medverkar till att utveckla eller bevara kvalificerat yrkeskunnande inom ett smalt yrkesområde som är av betydelse för individen och samhället¹⁹. Myndigheten för yrkeshögskolan²⁰ ska verka för att behoven av eftergymnasial yrkesutbildning som inte är högskoleutbildning tillgodoses.

Relevansen i förhållande till arbetsmarknaden är starkt markerat för yrkeshögskoleutbildningen. Högskoleutbildning ska svara mot både arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan.

Yrkesexamina och generella examina

I examensordningen för högskoleutbildning²¹ anges förutom generella examina²² på grundnivå och avancerad nivå (högskoleexamen, kandidatexamen, magisterexamen och masterexamen) och motsvarande konstnärliga examina, 28 yrkesexamina på grundnivå, (motsvarande två eller tre års studier), 20 yrkesexamina på avancerad nivå (motsvarande minst 4 års studier) och 2 yrkesexamina (lärarexamina) som kan avse såväl grundnivå som avancerad nivå. De 50 yrkesexamina är inriktade mot en specialiserad del av arbetsmarknaden och ska således tillgodose arbetsmarknadens behov inom de områden yrkesexamina omfattar. En del program som leder till yrkesexamen har verksamhetsförlagd utbildning (VFU)²³ föreskriven en del av studietiden. Det gäller ett tiotal yrkesexamina. Därtill kan utfärdandet av legitimation innebära krav på yrkespraktik²⁴. Sammantaget är detta en mindre del av samtliga yrkesexamina. Detta innebär emellertid inte att de praktiska momenten i praktiken är så begränsade. I högskoleförordningen anges att varje högskola dessutom bestämmer vilka preciserade krav som ska gälla inom ramen för examensbeskrivningen. Detta ger möjlighet för varje lärosäte att införa obligatorisk verksamhetsförlagd utbildning i sina yrkesexamina – eller i generella

¹⁹ SFS 2009:128

²⁰ RSFS 2011:1162

²¹ SFS 1993:100, bilaga 2 samt SFS 1993:221, bilagan. Den senare förordningen avser yrkesexamina inom SLU, sju yrkesexamina på grundnivå och fem yrkesexamina på avancerad nivå

²² Högskoleverket anger som definition av generell examen att det är en icke yrkesbestämd examen som uppnås efter högskoleutbildning med viss inriktning, varav en del inom ett huvudsakligt område och att målen är mindre detaljplanerade än för yrkesexamina (Kontaktiviteter, s. 9).

²³ Verksamhetsförlagd utbildning (VFU) är detsamma som poängsatt, schemalagd och bedömd praktik. Inom yrkeshögskolan kallas detta Lärande i Arbete (LIA).

²⁴ SFS 1993:100, bilaga 2 och SFS 1993:221, bilagan.

examina. Några exempel: Högskolan Kristianstad har utnyttjat denna möjlighet och ger en verksamhetsförlagd utbildning om 7,5 högskolepoäng inom samtliga utbildningsprogram på grundnivå, såväl yrkesexamina som den generella kandidatexamen.²⁵ Vid Högskolan i Jönköping har flertalet utbildningar obligatorisk praktik, liksom vid Högskolan Väst.

En yrkesexamen kan startas när Universitetskanslersämbetet granskat de ämnesmässiga förutsättningarna och gett lärosätet rätt att utfärda berörd yrkesexamen. Någon hänsyn till arbetsmarknadens behov sker inte – den förutsätts lärosätet ha tagit i samband med ansökan. För nya program till generella examina och nya fristående kurser har lärosätena sedan tidigare en delegation att inrätta huvudområden och ämnen.

Studenter inom de högskoleutbildningar som leder till yrkesexamen utgör ca 40 procent av samtliga helårsstudenter vid universitet och högskolor. Läsåret 2011/12 var det totala antalet helårsstudenter 313 500. 128 535 helårsstudenter studerade inom program som leder till en yrkesexamen²⁶. År 2012 var antalet studerande inom yrkeshögskolan 40 700²⁷.

Läsåret 2011/12 utfärdades 40 600 generella examina och knappt 28 500 yrkesexamina inom högskolan. Antalet generella examina har ökat de senaste åren och antalet yrkesexamina har minskat. Ökningen av generella examina beror bl.a. på att allt fler studenter avlägger dubbla examina (en yrkesexamen utnyttjas efter ev. komplettering till en generell examen). En större andel av högskoleutbildningen är numera upplagd i program för en generell examen. Studenter med generell examen utgör ett mycket viktigt kompetenstillskott till arbetsmarknaden²⁸. En av fördelarna med programstudier är att sådana program kan läggas upp så

²⁵ Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Högskoleverket, Rapport 2012:23 R, s. 29, Kvalitetsutvärdering i högskolan, Vad vem och varför? Almedalsveckan 2013, s. 6.

²⁶ Andelen helårsstudenter som 2011/12 studerade program som leder till yrkesexamina är 41 %, till generella examina är 28 %, medan andelen helårsstudenter som studerar fristående kurser är 31%. Källa: Universitetskanslersämbetet, Rapport 2013:2

²⁷ Myndigheten för yrkeshögskolan: Årsrapport 2013. Avser studerande på alla utbildningsomgångar som pågått under ett kalenderår (startade, avslutade och under hela kalenderåret pågående omgångar). Definitionen av studerande är en person som finns med på minst en rekvisition av statsbidrag under ett avsett kalenderår och kan inte jämföras med helårsstudenter.

²⁸ Universitetskanslersämbetets Årsrapport 2013, s. 30

att större progression i studierna uppnås, dvs. att senare kurser bygger på tidigare, oavsett ämnesinriktning. Programstudier kan också medge att en starkare reflektion över olika delar av arbetsmarknaden möjliggörs, även baserad på studenternas egna erfarenheter.

Generella examina har en stor potential för att tillgodose både det nuvarande och det framtida arbetsmarknadsbehovet. Utbildning till generella examina kan antingen formas av lärosätena i specifika program eller av studenterna själva genom val av kurser som kombineras till en examen. Många program till generell examen vid lärosätena har ett likartat innehåll, som riktas mot skilda fält av arbetsmarknaden, där traditionella ämnesområden i olika kombinationer utgör stommen. Programmen kan t.ex. inriktas mot beräknings- och analysarbete och utredningsarbete. Utbildningsprogrammen kan vara riktade mot specifika delar av arbetsmarknaden eller mot vissa typer av kompetenser som kan användas inom vitt skilda arbetsområden. Generella examina har således en flexibilitet att tillgodose vitt skilda behov.

Antalet studenter som läser fristående kurser har minskat under senare år. Kraven på progression i utbildningen, där senare utbildning bygger på tidigare, kan ha bidragit till detta och lett till flera program. Fristående kurser har emellertid flera olika syften. De kan utgöra delar av ett individuellt utformat program till en generell examen, men de kan också utgöra fort- och vidareutbildning för den enskilde studenten. Vilket syfte studierna på fristående kurser har, kan inte utläsas ur statistiken, utan måste baseras på enkäter eller på longitudinella studiemönsterundersökningar. Högskoleverket publicerade 2012 en sådan undersökning²⁹. Denna studie visar att många studenter som tagit en examen eller haft en längre sammanhängande studieperiod under en del av sitt liv, återkommer till högskolan i en eller flera senare perioder för förnyade studier, ibland inom ett annat område än de ursprungliga studierna³⁰.

Vem beslutar om utbildningsutbudet?

Utifrån högskolelagens, högskoleförordningens (inkl. examensordningens) och regleringsbrevens krav är det upp till varje universitet och högskola att utforma sitt utbildningsutbud till volym och innehåll så att det svarar mot både arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan. I högskoleförordningen anges också att universitet och högskolor "ska svara för

²⁹ Studenternas studiemönster och totala studietider. Rapport 2012:2 R. Högskoleverket.

³⁰ Studenternas studiemönster och totala studietider. Rapport 2012:2 R. Högskoleverket, s. 12

andra uppgifter av studiesocial karaktär som stöder studenterna i deras studiesituation eller underlättar övergången till arbetslivet³¹.

Huvudansvaret för högskoleutbildningens relevans för befintlig och framtida arbetsmarknad ligger således hos lärosätena. Statsmakterna styr endast i mycket begränsad utsträckning lärosätenas inriktning av utbildningsutbudet. Regeringen har genom inrättandet av yrkesexamina säkrat att utbildningar finns inom specifika yrkesområden, men reglerar inte hur många platser som finns inom dessa utbildningar, inte heller var i landet de ges³². Regeringen kan i regleringsbrev ange att vissa yrkesutbildningar ska öka, men det föreligger inga sanktioner om detta inte sker.

Universiteten och högskolorna ska använda sig av olika typer av underlag för att bestämma sitt utbildningsutbud. Tidigare Högskoleverket, numera Universitetskanslersämbetet, har i uppdrag att förse lärosätena och studenterna med ett planeringsunderlag om arbetsmarknadens behov. Denna information utges vartannat år och bygger på rapporter, framtagna av SCB³³. Rapporten ger information ur ett nationellt perspektiv, men redovisar också vissa regionala avvikelser. Rapporten syftar till att bedöma arbetsmarknaden som den ser ut när de som börjar studera under det kommande läsåret kommer ut på arbetsmarknaden och ges för drygt 30 eftergymnasiala yrkesgrupper. Det betyder att det framtida behovet är styrande för den information som tas fram, en sikt på 3 till 6 år.

Såväl Universitetskanslersämbetet som Myndigheten för yrkeshögskolan anger att det är synnerligen osäkert att göra bedömningar om arbetsmarknadsbehovet många år framöver³⁴. Det var också erfarenheterna av 1977 års högskolereform, då det visade sig hur svårt det är att prognostisera rätt, även för utbildningar, där det kan tyckas vara mindre svårt att göra prognoser, såsom utbildningar till läraryrket. För en framtida arbetsmarknad kan därför stu-

³¹ SFS 1993:100, § 11

³² Läkarutbildningen och tandläkarutbildningen är undantag.

³³ För rapporten från 2012, 'Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden' refereras till SCB, Trender och prognoser 2011 och Arbetskraftsbarometern 'II, Utsikterna på arbetsmarknaden för 72 utbildningar.

³⁴ Rapport 2012:22 R, Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden, s. 7ff, På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från myndigheten för yrkeshögskolan, s. 22f

denternas val många gånger vara bättre än att utgå från prognoser, som ofta har visat sig slå fel. Högskoleutbildade kan också skapa sin egen arbetsmarknad, varför studentefterfrågan ansågs vara en relevant utgångspunkt för 1993 års reform. Universitetskanslersämbetet pekar vidare på att anpassningsproblem mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden inte alltid kan lösas i utbildningssystemet, eftersom det ibland föreligger ett lågt intresse hos studenterna för vissa sektorer av arbetsmarknaden där behovet är stort³⁵. Samma anpassningsproblem finns för yrkeshögskolans utbildningar inom vissa sektorer³⁶.

För yrkeshögskolan fastställs utbildningsutbudet av Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) på grundval av utbildningsanordnarnas ansökningar och myndighetens egna behovsanalyser. En ansökan om att få bedriva en yrkeshögskoleutbildning kan beviljas endast för två utbildningsstarter. Mindre än 30 procent av ansökningarna beviljas. Det finns flera förklaringar till detta. Många ansökningar uppfyller inte de krav som myndigheten ställer både vad gäller behovsanalysen och de formella krav som ställs på en utbildning inom yrkeshögskolan. Ett flertal ansökningar kan också utgå från liknande behov inom samma yrkesområde vilket gör att den sammantagna mängden ansökningar inom vissa yrkesområden kan vara större än det faktiska behovet. Ungefär hälften av de årliga ansökningarna avslås utifrån ovanstående kriterier. De ansökningar som återstår bedöms i ett konkurrensperspektiv och de som beviljas statligt stöd är de som myndigheten bedömer i hög grad motsvarar arbetslivets behov³⁷. Eftersom konkurrensen om att starta utbildning inom yrkeshögskolan är stor är det många behov på arbetsmarknaden som inte blir tillgodosedda³⁸.

Som grund för sina beslut om utbildningsstarter analyserar MYH behoven på arbetsmarknaden, nationellt och regionalt. Vid Myndigheten för yrkeshögskolan finns också, enligt dess instruktion³⁹, ett rådgivande organ benämnt Yrkeshögskolans arbetsmarknadsråd. I rådet ingår företrädare för Arbetsförmedlingen, Sveriges kommuner och landsting, Företagarna, Svenskt Näringsliv, LO och TCO. Rådet ska bistå myndigheten när det gäller information inom

³⁵ Rapport 2012:22 R, Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden, s. 12

³⁶ Sammanfattande yrkesanalyser 2012, Myndigheten för yrkeshögskolan, Dnr YH 2013/37

³⁷ SFS 2009:130, 5 kap, 5§ samt information av MYH:s personal.

³⁸ På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan, s. 30f

³⁹ SFS 2011:1162 § 13

yrkeshögskolans område. MYH använder sig av prognoser framtagna av SCB, men också av Arbetsförmedlingen, arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer samt andra intresse- och branschorganisationer m.fl. MYH möter företrädare för olika branscher (arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer) och andra intressenter för att få kunskap om olika branscher och deras framtida efterfrågan på kompetens. Företrädare för olika branscher ges också möjlighet att ge synpunkter på myndighetens utkast till yrkesanalyser. Yrkesanalyserna⁴⁰ syftar främst till att utgöra underlag för MYH i bedömningsprocessen av ansökningar från olika utbildningsanordnare. Yrkesanalyserna ska främst svara på tre frågor:

1. *Finns det efterfrågan på yrkesrollen eller den kompetens utbildningen leder till?*
2. *Är yrkeshögskolan relevant utbildningsform för yrket eller kompetensen?*
3. *Hur ser utbildningsutbudet ut när det gäller utbildningar som kan leda till yrket eller kompetensen?*

Den regionala rapport som MYH tar fram presenterar en översikt av länens framtida kompetensbehov med fokus på behov av utbildningar inom yrkeshögskolan för vart och ett av Sveriges 21 län. Redovisningen bygger främst på publicerade rapporter och skrivelser från regioner samt regionala prognoser från arbetsförmedlingen.⁴¹

Omfattningen på yrkeshögskoleutbildningar är oftast två år, men kortare utbildningar (oftast 1 år) förekommer, liksom enstaka som är längre. Detta innebär att studerande inom yrkeshögskolan kommer snabbare ut på arbetsmarknaden än en student inom högskolan, som studerar mellan 2–5 ½ år, beroende på utbildning. Bedömningar av arbetsmarknadens behov kan därför vara något lättare att ta fram i denna kortare tidshorisont.

Arbete efter utbildning

Högskoleverket har under lång tid gjort uppföljningar av etableringen på arbetsmarknaden för examinerade från högskolan och Myndigheten för yrkeshögskolan har efter sin tillkomst följt upp andelen sysselsatta bland examinerade från yrkeshögskolan, YH, och dess föregång-

⁴⁰ Sammanfattande yrkesanalyser 2012, Myndigheten för yrkeshögskolan, Dnr YH 2013/37); Utbildningsanalys 2010, Myndigheten för yrkeshögskolans analys av arbetslivets efterfrågan på kompetens. Myndigheten för yrkeshögskolan, Dnr YH 2010/491 (uppdaterad 2010-09-07).

⁴¹ Regional efterfrågan och kompetens inom yrkeshögskolan 2012, Myndigheten för yrkeshögskolan. 2012.

are kvalificerad yrkesutbildning, KY. De olika uppföljningarna kan inte jämföras "rakt av" eftersom sysselsättning för KY/YH-examinerade respektive etablering på arbetsmarknaden för examinerade från högskolan mäts på helt olika sätt.

Om man ändå dristar sig till en jämförelse visar uppföljningarna av examinerade 2008 från KY respektive högskolan att sysselsättningen för KY-examinerade var något högre än etableringsgraden för högskoleexaminerade, 81 procent respektive 78 procent. Definitionen av högskoleexaminerades etablering är dock betydligt strängare än definitionen av KY-examinerades sysselsättning. Om man enbart jämför examinerade med yrkesexamen från högskolan med examinerade från KY/YH förefaller matchningen mellan arbete och utbildning vara betydligt bättre för examinerade från högskolans yrkesexamensprogram jämfört med KY-examinerade, även om resultaten inte är helt jämförbara på grund av de olika metoderna att ta fram dem.

En mer utförlig redovisning av statistiken samt de svårigheter som föreligger för jämförelser lämnas i bilaga 2.

Kontakt med arbetslivet

Alla lärosäten har några program som leder till yrkesexamen, vilket gör att hela eller delar av varje lärosäte har kontakt med specifika delar av arbetsmarknaden. För att åstadkomma starkare arbetsmarknadsrelevans i högskoleutbildningarna har lärosätena kontakt med arbetsmarknaden både vid planeringen av utbildningar och under utbildningens gång, ofta i form av verksamhetsförlagd utbildning eller projektarbeten. Detta gäller i synnerhet utbildningar som leder till yrkesexamen, men också andra utbildningar, som har en relativt tydlig anknytning till någon del av arbetsmarknaden.⁴²

Arbetslivskontakter är vanligare för utbildningar som är organiserade i program än för fristående kurser. Högskoleverkets kartläggning visar att lärosätenas arbete för att säkerställa arbetslivsanknytning av utbildningarna har byggts ut och utvecklats under de senaste åren. Högskoleverket går igenom flera olika aspekter: hur lärosätena bevakar och analyserar arbetsmarknaden, karriärvägledning, representation från arbetslivet knuten till utbildningarna, arbetslivskopplad

⁴² Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Rapport 2012:23 R Högskoleverket, s. 9

verksamhet, informationsutbyte, hur lärosätena organiserar sin samverkansuppgift samt hur karriäruppföljning och uppföljning av mål och insatser sker. Även om en utbyggnad av lärosätenas arbetslivsanknytning av sina utbildningar har skett, konstaterar Högskoleverket att det fortfarande är möjligt att utveckla arbetslivskontakterna på vissa områden, i synnerhet eftersom det i högskolelagen anges att studenterna ska utveckla en beredskap att möta förändringar i arbetslivet. Vidare borde det vara tydligare vad man vill uppnå med arbetslivskontakterna, liksom hur det formella ansvaret utformas⁴³. Lärosätena har således delvis tagit sitt ansvar för att nå relevans i högskoleutbildningen. Ett lärosäte som Högskoleverket särskilt nämner är Karlstads universitet, som har utvecklat långtgående former för samverkan. Samverkan är vid Karlstads universitet en mycket medveten strategi som ingår i all verksamhet.⁴⁴

Det fordras en gemensam planering med arbetslivet för att en ansökan inom yrkeshögskolan ska godkännas. Eftersom en mindre del av ansökningarna godkänns, innebär detta att både utbildningsanordnare och företrädare för arbetslivet lägger ned mycket arbete och resurser på något som aldrig blir av⁴⁵. Myndigheten för yrkeshögskolan bedömer att det finns en risk för att engagemanget från arbetsliv och utbildningsanordnare minskar om de uppfattar att möjligheterna att få starta utbildningar är alltför små i jämförelse med den resursinsats som krävs för att få fram en utbildning som kan ligga till grund för en ansökan⁴⁶. Detta har också bekräftats av de utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan som författaren har intervjuat.

Enligt förordningen om yrkeshögskolan⁴⁷ ska varje utbildning – eller grupp av utbildningar hos samma utbildningsanordnare – ha en ledningsgrupp, som ska fatta beslut om utbildningsplan, anta sökande, pröva tillgodoräknande, utfärda examensbevis och svara för ett systematiskt kvalitetsarbete. I denna ledningsgrupp är representanter för arbetslivet i majoritet. Arbetslivsförankringen mellan utbildningen och arbetslivet sker till stor del genom arbetslivets engagemang i ledningsgruppen.

⁴³ Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Rapport 2012:23 R Högskoleverket, s. 5

⁴⁴ Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Rapport 2012:23 R Högskoleverket, s. 48

⁴⁵ En utbildningsanordnare uppskattar kostnaden för en ansökan till mellan 100 000 och 150 000 kr.

⁴⁶ På väg mot 100 % matchning – en lägesbedömning 2012 från Mynd. för yrkeshögskolan, s. 4

⁴⁷ SFS 2009:130, 4 kap, §1-5.

Yrkeshögskoleförordningen anger vidare att det ska finnas en särskild person som leder det dagliga arbetet i verksamheten. Dessa s.k. utbildningsledare är mycket centrala för kontakterna med arbetslivet, ett slags "spindeln i nätet". Kontakterna med arbetslivet sker kontinuerligt. Eftersom ytterst få lärare är fast anställda inom yrkeshögskolan, blir dessa utbildningsledare centrala för verksamheten. Det är ofta dessa personer som – genom sina kontakter med olika arbetsgivare – får kunskap om förändringar i kraven inom olika branscher. Från mina intervjuer med utbildningsanordnare är det tydligt att utbildningsledarna har en kontinuerlig kontakt med arbetsgivare, såväl etablerade för utbildningen som nya. Kontaktnätet gentemot olika arbetsgivare kan därför bli omfattande. Genom en ständig dialog med arbetsgivare sker också korrigeringar av utbildningens inriktning hela tiden. Med LIA, Lärande i arbete, som är obligatorisk i all yrkeshögskoleutbildning (bortsett från korta utbildningar), blir påverkan på utbildningen från arbetslivet mycket stark.

Relevansen för arbetsmarknaden är A och O för yrkeshögskolan, även i styrsystemet. Högskoleutbildningens relevans hanteras huvudsakligen av universitet och högskolor men relateras inte till de två dominerande styrsystemen, vare sig resurstilldelningssystemet eller den nationella kvalitetssäkringen.

Kapitel 7

Kvalitet: Beskrivning av styrsystemen för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

En första jämförelse

Kvalitet är naturligtvis en viktig fråga för alla, för lagstiftaren, för utbildningsutförarna, för studenterna och för arbetsgivarna.

Kvalitet har inom högskolesektorn traditionellt varit förknippad med att utbildningen håller en akademisk nivå, medan den inom yrkeshögskolan i första hand gäller huruvida utbildningarna leder till jobb. Om utbildningen har en ändamålsenlig inriktning granskas i huvudsak inom lärosätet självt inom högskoleutbildningen. För utbildningar som leder till yrkesexamen finns mål uttryckta i examensordningen, mål som diskuterats både av lärosätena och berört arbetsliv innan de beslutas av regeringen. Inom yrkeshögskolan granskas ändamålsenligheten i utbildningens innehåll vid ansökan till Myndigheten för yrkeshögskolan. På skilda sätt har således relevansen i förhållande till arbetsmarknaden betydelse för hur kvaliteten uppfattas i båda utbildningsformerna. Den nationella kvalitetsgranskningen inom högskoleutbildningen har de olika kunskaper och färdigheter, uttryckta i målen för utbildningen, som grund för bedömningarna, inte arbetsmarknadsrelevansen i sig.⁴⁸

⁴⁸ I Danmark har såväl den snart avslutade som den snart startade (2013) nationella kvalitetsgranskningen av tertiär utbildning ett kriterium som handlar om behovet av utbildningen ifråga innan den godkänns. I det nya danska systemet ska alla nya utbildningar först "screenas", dvs. granskas mot behoven på arbetsmarknaden och i relation till andra danska utbildningar innan de blir föremål för en ackreditering, internt eller externt. Lov om akkreditering af videregående uddannelsesinstitutioner, vedtaget af Folketinget ved 3. behandling den 16. maj 2013.

I högskolelagen⁴⁹ anges att verksamheten vid universitet och högskolor ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning. Verksamheten ska avpassas så att en hög kvalitet nås i utbildningen och forskningen. De tillgängliga resurserna ska utnyttjas effektivt för att hålla en hög kvalitet i verksamheten. Kvalitetsarbetet är en gemensam angelägenhet för personal och studenter. Studenterna ska ha rätt att utöva inflytande över utbildningen vid högskolorna. Högskolorna ska verka för att studenterna tar en aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen. Den inre organisationen vid ett universitet eller högskola ska utformas så att beslut fattas av person eller personer med vetenskaplig eller konstnärlig kompetens, om besluten kräver en bedömning av uppläggning, genomförande av eller kvalitet i utbildningen, eller organisation av eller kvalitet i forskningen.

I lagen för yrkeshögskolan⁵⁰ anges i den inledande paragrafen att yrkeshögskolan ska säkerställa att eftergymnasiala yrkesutbildningar som svarar mot arbetslivets behov kommer till stånd, säkerställa att statens stöd för eftergymnasiala yrkesutbildningar fördelas effektivt, säkerställa att eftergymnasiala yrkesutbildningar håller hög kvalitet, och att behov tillgodoses av eftergymnasiala yrkesutbildningar inom smala yrkesområden som avses leda till förvärsarbete för de studerande, eller till en ny nivå inom deras yrke. Utbildningsanordnaren ska verka för att de studerande tar en aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen.

Lärarnas kompetens

Beträffande lärarnas kunskaper och kompetens sägs för universitet och högskolor i högskolelagen att det ska finnas professorer och lektorer anställda som lärare vid högskolorna och att anställning som professor är den främsta anställningen som lärare. Till en lärares uppgifter hör också att följa utvecklingen inom det egna ämnesområdet och den samhällsutveckling i övrigt som har betydelse för lärarens arbete vid högskolan. I högskoleförordningen anges att den är behörig att anställas som professor som har visat såväl vetenskaplig som pedagogisk skicklighet. För lektorer gäller att dels ha visat pedagogisk skicklighet, dels ha avlagt doktorsexamen eller ha motsvarande vetenskaplig kompetens eller någon annan yrkesskicklighet som är av betydelse. Därutöver finns ytterligare paragrafer som reglerar läraranställningar. Erfarenhet från arbetslivet utanför högskolan har i praktiken mycket begränsat meritvärde vid universitet och högskolor.

⁴⁹ SFS 1992:1434

⁵⁰ SFS 2009:128

För yrkeshögskolan anges i lagen⁵¹ att de personer som anlitas av utbildningsanordnaren för undervisning eller handledning ska genom utbildning eller erfarenhet ha kompetens för den utbildning som de ska bedriva. Utbildningsanordnaren ska vidare se till att kompetensutveckling anordnas för de personer som anlitas för undervisning eller handledning. Myndigheten för yrkeshögskolan framhåller i en rapport⁵² att lärarna inom yrkeshögskolan, även om ingen formell kompetens krävs, måste ha kunskap om arbetslivets produktion av varor och tjänster och i vetenskap. Utbildningsanordnarna fäster därför stor vikt vid rekryteringen och anlitar ofta yrkesaktiva personer på konsultbasis. Det finns exempel på utbildningsanordnare som låter kandidater till läraruppgiften hålla en gästföreläsning för att på så sätt kunna utvärdera personens kompetens och förmåga att undervisa. En annan metod är att pedagogiskt utbildad personal hos utbildningsanordnaren träffar kandidater till läraruppgiften innan de anlitas. Det som framför allt behövs efter att en person är engagerad är coaching i hur betygssättning går till.⁵³

Det är således stora skillnader i krav på lärarpersonalen mellan högskolan och yrkeshögskolan. Inom universitet och högskolor betonas den vetenskapliga basen, inom yrkeshögskolan arbetslivsbasen. Inom universitet och högskolor betonas också den pedagogiska kompetensen av lagstiftaren, vilket inte sker lika tydligt för yrkeshögskolan. Visserligen anges i lagen⁵⁴ att utbildningsanordnarna ska svara för kompetensutveckling av lärarna, men denna kompetensutveckling synes vara betydligt mindre omfattande än de pedagogiska utbildningar som flertalet högskolelärare har genomgått. Många universitet och högskolor fastställer också särskilda pedagogiska program. De utbildningsanordnare inom yrkeshögskolan som författaren talat med anser att den omedelbara återkopplingen som de studerande ger utbildningsledningen efter varje avslutad kurs säkrar att lärarna är goda pedagoger. Om så inte är fallet, kommer detta omedelbart fram och åtgärder vidtas.

⁵¹ SFS 2009:128, § 12

⁵² Tematisk kvalitetsgranskning 2011. Utbildningsanordnarens systematiska kvalitetsarbete inom yrkeshögskolan. s. 21f

⁵³ Tematisk kvalitetsgranskning 2011. Utbildningsanordnarens systematiska kvalitetsarbete inom yrkeshögskolan. s. 21f

⁵⁴ SFS 2009:128, § 13

Den nationella kvalitetsgranskningen

När det gäller de båda nationella myndigheterna för respektive utbildningsform, ska Universitetskanslersämbetet enligt sin instruktion⁵⁵ ansvara för kvalitetssäkring av högskoleutbildning genom utvärdering av utbildning på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå, och genom prövning av frågor om examenstillstånd. Myndigheten för yrkeshögskolan ska enligt sin instruktion⁵⁶ bidra till att utveckla kvaliteten, liksom att granska den. Myndigheten ska vidare sammanfatta och publicera resultaten av sitt arbete med tillsyn och kvalitetsgranskning och lämna en redovisning av resultaten till de granskade verksamheterna. I realiteten har Universitetskanslersämbetet en betydligt mer omfattande roll för nationell kvalitetssäkring än Myndigheten för yrkeshögskolan. Universitetskanslersämbetet ska utvärdera alla program/huvudområden inom en fyraårsperiod och ge dessa bedömningen "mycket hög kvalitet", "hög kvalitet" respektive "bristande kvalitet". Om de åtgärder som ett lärosäte vidtar för att höja sin kvalitet från bristande kvalitet till hög kvalitet inte är tillfyllest har Universitetskanslersämbetet rätt att dra in examensrätten för berörd utbildning⁵⁷. Myndigheten för yrkeshögskolan ställer krav på att brister ska åtgärdas och redovisas, i det fall brister i kvaliteten uppdagas vid tillsyn och kvalitetsgranskning. I det fall utbildningsanordnaren inte åtgärdar bristerna kan det bli aktuellt med sanktioner, som att avstå från fortsatta utbetalningar av statsbidrag eller, i yttersta fall, dra in statsbidrag.⁵⁸

I regleringsbrevet för Universitetskanslersämbetet⁵⁹ anges att myndigheten ska redovisa omdömena för de utbildningar som har utvärderats till Utbildningsdepartementet. Vidare ska ämbetet överta det uppdrag som Högskoleverket har haft i fråga om granskning av vissa utbildningar som inte leder till examen. I regleringsbrevet för Myndigheten för yrkeshögskolan⁶⁰ anges att myndigheten ska redovisa hur kvalitetskriterier och indikatorer har använts i myndighetens granskning av utbildningarnas kvalitet och anordnarnas kvalitets-

⁵⁵ SFS 2012:810

⁵⁶ SFS 2011:1162

⁵⁷ Proposition 2009/10:139, 2009/10:UbU 20

⁵⁸ SFS 2009:130, §§ 9-10

⁵⁹ Regleringsbrev för budgetåret 2013 för Universitetskanslersämbetet, U2012/7213/UH U2012/6996/SAM (delvis)

⁶⁰ Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Myndigheten för yrkeshögskolan U 2012/6996/SAM (delvis) U 2012/7282/GV

säkringsarbete, på vilket sätt utbildningsanordnarnas kvalitetsarbete har utvärderats och resultatet av denna utvärdering. Vidare ska myndigheten göra en analys av utbildningarnas kvalitet och regelefterlevnaden när det gäller utbildningarna med särskild betoning på kvaliteten i det lärande som sker på en arbetsplats. Myndigheten ska också redovisa sina insatser för att utveckla myndighetens metoder för tillsyn och kvalitetsgranskning.

Universitetskanslersämbetets föregångare, Högskoleverket, har redan rapporterat till Utbildningsdepartementet, som i sin tur har använt informationen för att ekonomiskt premiera lärosäten med omdömet "mycket hög kvalitet". Dessutom publiceras resultaten av kvalitetsgranskningarna på Universitetskanslersämbetets hemsida⁶¹. Myndigheten för yrkeshögskolan har under de snart fyra år den funnits haft ett antal tematiska utvärderingar⁶². En viktig del av kvalitetsgranskningen sker vid ansökan om att få starta utbildningar. I samband med granskning av ansökningarna, granskas t.ex. hur ledningsgruppens systematiska kvalitetsarbete är avsedd att bedrivas.

De nationella kvalitetsvärderingarna av högskoleutbildning sker på basis av en självvärdering från lärosätet och med stöd av externa bedömare med god ämneskunskap, som granskar utbildningen enligt den metod som är fastställd. I Sverige sker utvärderingen av huvudområden i generella examina och program för yrkesexamina främst på grundval av resultat i utbildningen, vilket innebär att resultaten ställs gentemot målen för utbildningen. Lärosätena kan också ansöka om rätt att utfärda en examen man inte har och då granskas förutsättningarna för detta i olika kvalitativa termer, inte minst lärarkompetens.

Högskoleutbildning är en del av ett europeiskt ramverk för kvalitetssäkring (European Standards and Guidelines, ESG och European Association for Quality Assurance in Higher Educa-

⁶¹ <http://kvalitet.hsv.se/resultatsok>

⁶² På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan, Myndigheten för yrkeshögskolan, Tematisk kvalitetsgranskning 2011, YH 2012/205; Utbildningsanordnarnas systematiska kvalitetsarbete inom yrkeshögskolan, Myndigheten för yrkeshögskolan, YH 2011/2571; Högskolebakgrund hos antagna till Ky- och Yh-utbildningar, Myndigheten för yrkeshögskolan, YH 2011/759; Flyttmönster hos examinerade före och efter Ky-utbildning, Myndigheten för yrkeshögskolan, YH 2011/759; Analyser av utbildningar med fokus på: Svensk och utländsk bakgrund hos studerande inom yrkeshögskolan, Myndigheten för yrkeshögskolan, YH 2011/937.

tion, ENQA) med rekommendationer till den nationella kvalitetsgranskningen. Så gott som alla europeiska länder har numera särskilda nationella kvalitetsgranskningsorgan, liknande Universitetskanslersämbetet. Organisationerna kan också bli godkända av ENQA, vilket ger en slags europeisk ackreditering av dem. ENQA granskade det senaste svenska systemet i samband med att det infördes. Det fick inte godkänt. Systemet hade inte levererat några utvärderingsresultat vid den tidpunkten.

Internationalisering ses som kvalitetsdrivande för högskoleutbildning. För att markera detta ytterligare finns sedan hösten 2012 ett särskilt Erasmus-projekt för en pilotomgång av utvärdering av "Internationalisation of Teaching and Learning", dels för program, dels för lärosäten eller 'schools'. Det är ett konsortium av ackrediteringsorganisationer i Europa, ECA, som driver detta EU-projekt (CeQuint)⁶³. Sverige är inte med. Efter pilotomgången under 2014 är det meningen att de olika ländernas ackrediteringsorganisationer ska kunna göra dessa utvärderingar efter den metodologi som man nu utarbetar. Bedömningarna bygger på programmets eller lärosätets egna mål för internationalisering och syftar till att ge ett certifikat för internationalisering.

Myndigheten för yrkeshögskolan framhåller i sin lägesrapport 2012 att yrkeshögskolan bör ha samma möjligheter som annan utbildning – i gymnasieskolan och högskolan – att omfattas av mål för mobilitet och att delta i olika internationella sammanhang. Ett ökat internationellt engagemang skulle, enligt myndigheten, öka yrkeshögskoleutbildningarnas attraktivitet och kvalitet.⁶⁴

Myndigheten för yrkeshögskolan arbetar innevarande år (2013) med att vidareutveckla sina metoder för den nationella kvalitetsgranskningen och har nu skiljt denna från tillsynen. Tillsyn sker av myndighetens egen personal, medan kvalitetsgranskningen genomförs av egen personal tillsammans med externa experter⁶⁵. Fram till i år har tillsyn och kvalitetsgranskning hållits samman. Myndighetens tillsyn sker under första året för samtliga utbild-

⁶³ Se <http://www.eaconsortium.net/main/projects/cequint>

⁶⁴ På väg mot 100 % matchning – en lägesbedömning 2012 från Mynd. för yrkeshögskolan, s. 38.

⁶⁵ Inom Universitetskanslersämbetet har jurister ansvaret för tillsynen, som är helt separat från kvalitetsgranskningen. Inom Myndigheten för yrkeshögskolan har den personal som arbetar med tillsyn och kvalitetsgranskning ungefär samma kompetens och är i regel inte jurister.

ningar, samt för tvååriga utbildningar också under det andra året. Finner myndigheten att utbildningsanordnaren inte lever upp till de skilda krav, också i kvalitativt hänseende, som är fastställda i lag och förordning, kan myndigheten besluta att avsluta statsbidraget inför en andra utbildningsstart.

Kvalitetssäkring inom yrkeshögskolan är, liksom högskoleutbildning, baserad på ett europeiskt system för kvalitetssäkring, Eqarf (European Quality Assurance Reference Framework for Vocational Education and Training)⁶⁶. Detta system betonar en kultur av förbättringar och ansvarstagande på alla nivåer, dvs. för yrkesutbildningssystem, leverantörer av yrkesutbildning och tilldelning av behörighet. Referensramen för kvalitetssäkring av yrkesutbildning lägger stor vikt vid systematisk självutvärdering. Dessutom ingår system för intern och extern utvärdering som varje medlemsland utformar. Myndigheten för yrkeshögskolan arbetar efter de kriterier Eqarf ställer upp och har hittills utfört tematiska utvärderingar, som mer har likheter med de specifika uppföljningar som Universitetskanslersämbetet och dess föregångare Högskoleverket har gjort än Universitetskanslersämbetets kvalitetsgranskningar. Myndigheten för yrkeshögskolan kommer under hösten 2013 att genomföra en särskild kvalitetsgranskning som innefattar utbildningsanordnarens kvalitetssäkringsarbete. Ett syfte med denna granskning är att utveckla myndighetens styrdokument inom området för att säkerställa att utbildningsanordnarnas kvalitetssäkringsarbete håller en tillräckligt hög nivå.⁶⁷

Utbildningsutförarnas kvalitetsansvar

Enligt högskolelagen har universitet och högskolor, som ovan redovisats, ett ansvar för kvaliteten inom sina verksamheter. De ska också ge de studenter som deltar i eller har avslutat en kurs möjlighet att framföra sina erfarenheter av och synpunkter på kursen genom en kursvärdering. Dessa ska sammanställas och resultaten samt eventuella åtgärder ska göras

⁶⁶ Europaparlamentets och rådets rekommendation av den 18 juni 2009 om inrättandet av en europeisk referensram för kvalitetssäkring av yrkesutbildning [EUT C 155, 8.7.2009] består av (1) en cykel som består av fyra faser (planering, utförande, utvärdering och granskning) som beskrivs för leverantörer/system för yrkesutbildning, (2) kvalitetskriterier och beskrivningar för varje fas i cykeln och (3) gemensamma indikatorer för utvärdering av utbildningens mål, medel, processer och resultat. Vissa indikatorer bygger på statistik, medan andra är kvalitativa.

⁶⁷ Information från personal vid MYH

kända för studenterna⁶⁸. Universitet och högskolor har oftast fastställt en kvalitetspolicy och ett kvalitetsprogram för den interna kvalitetssäkringen. För utbildningsanordnare av yrkeshögskoleutbildning har ledningsgrupperna enligt lagen ansvaret för att ett systematiskt kvalitetsarbete bedrivs. Utbildningsanordnarna kan också ha särskilda kvalitetsprogram⁶⁹. Vidare ska utbildningsplanen för en yrkeshögskoleutbildning innehålla uppgifter om hur utbildningen ska kvalitetssäkras.

För den interna kvalitetssäkringen inom universitet och högskolor förekommer en pågående diskussion på europeisk nivå, inte minst genom den europeiska universitetsorganisationen European University Association, EUA. Sveriges universitets- och högskoleförbund (SUHF) har motsvarande seminarier och workshops för de svenska lärosätena. Det finns också en aktiv diskussion av nuvarande nationella kvalitetsgranskning och den metod som tillämpas⁷⁰.

Yrkeshögskoleförbundet⁷¹ har vid några YH-Forum haft diskussioner om arbetet med kvalitetsledningssystem och Sveriges Auktoriserade utbildningsföretag⁷² har haft motsvarande seminarier.

En jämförelse av kvalitetsgranskningen

Kvalitetsgranskningen sker på olika sätt för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning. Den sker i efterhand inom högskoleutbildningen och under utbildningens gång inom

⁶⁸ SFS 1993:100, § 14

⁶⁹ Se t.ex. Kvalitetsrapport 2012 från AcadeMedia

⁷⁰ Se bl.a. Kvalitetsutvärdering i högskolan, Vad, vem och varför? Almedalsveckan 2013; Utbildningens användbarhet. SFS 2013, Studentens lärande i centrum. SFS 2013; Haikola, L. (2013): Reflektioner kring det nuvarande utvärderingssystemet. Erfarenheter 2011 – september 2013.

⁷¹ Yrkeshögskoleförbundet är en ideell organisation som verkar för utbildningar och utbildningsanordnare inom Kvalificerad Yrkesutbildning och Yrkeshögskolan. Förbundet driver frågor som rättssäkerhet för utbildningsanordnare, fler utbildningsplatser inom yrkeshögskolan och en stabil, långsiktig utveckling av utbildningsformen yrkeshögskola. www.yhf.se.

⁷² Sveriges Auktoriserade Utbildningsföretag är en branschorganisation för kommersiella utbildningsföretag på den svenska marknaden som arbetar med kompetensutveckling av vuxna för arbetslivet. Organisationen auktoriserar utbildningsföretag, arbetar för att förbättra för medlemsföretagen och för hög kvalitet och sunda affärsmetoder. www.sauf.se.

yrkeshögskolan. Yrkeshögskoleutbildningarnas korta livslängd – maximalt två utbildningsstarter per beslut – gör att en utbildningsanordnares förmåga att bedriva utbildningen i huvudsak utvärderas vid ansökningsbedömningen.

För högskoleutbildningen utvärderas enbart resultaten i förhållande till uppsatta mål, medan det naturligen är förutsättningar att bedriva utbildningen som utvärderas för yrkeshögskoleutbildningen. Den nationella kvalitetssäkringen innebär konsekvenser för lärosätena i form av indragen examensrätt, oförändrad status respektive extra medelstilldelning utifrån omdömena 'bristande kvalitet', 'hög kvalitet' respektive 'mycket hög kvalitet'. Yrkeshögskolans utbildningar ges inte omdömen på motsvarande sätt. Kvalitetsgranskning av högskoleutbildning sker också före utbildningsstart i det fall lärosätet inte har examensrätt för utbildningen ifråga.

Det synes också som om kvalitetsbegreppet uppfattas olika, vilket speglar de olika uppdrag respektive utbildningsform har, men också att universitet och högskolor sedan ett flertal år varit föremål för nationell kvalitetsgranskning, vilket har stärkt också den interna kvalitetssäkringen. Yrkeshögskolans kvalitetsbegrepp kretsar huvudsakligen kring huruvida en utbildningsanordnare har förutsättningar att bedriva utbildning utifrån gällande regelverk, medan universitet och högskolor arbetar utifrån de uppsatta målen för utbildningen samt principen att 'likar bedömer likar'. Högskoleutbildning har en allt mer utvecklad kvalitetssäkring, såväl internt som nationellt. I den nationella kvalitetssäkringen av högskoleutbildning ingår dock inte relevans, i alla fall inte explicit.

Kapitel 8

Effektivitet: Beskrivning av styrsystemen för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning

En första jämförelse

Att statliga medel används effektivt är ett återkommande tema, såväl i lagstiftningen som i andra sammanhang och gäller både högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning⁷³. För högskoleutbildningen anges kort i högskolelagen att de tillgängliga resurserna ska utnyttjas effektivt för att hålla en hög kvalitet i verksamheten. Universitetskanslersämbetet har numera också ett uppdrag att granska hur effektivt verksamheten bedrivs vid universitet och högskolor. Däri ingår bl.a. att följa universitets och högskolors resursutnyttjande, och särskilt utveckla uppföljningen av inaktiva studenter, utveckla ändamålsenliga metoder för att mäta effektivitets- och produktivitetsutvecklingen i högskoleverksamheten som beskriver en så stor del av sektorns uppdrag som möjligt, och följa upp klassificeringen av kurser i olika utbildningsområden. Något motsvarande uppdrag har inte Myndigheten för yrkeshögskolan; denna myndighet har i stället ett starkt fokus på att bidra till att tillgodose olika arbetsmarknadsbehov. I lagen för yrkeshögskolan anges att statens stöd för eftergymnasiala yrkesutbildningar ska fördelas effektivt.

Inom högskolesektorn fördelas resurserna dels utifrån det antal studenter som påbörjar en kurs, dels utifrån studenternas prestationer i form av antalet poäng som avläggs under ett år. Det lägsta ersättningsbeloppet, som också omfattar flest studenter, är för humaniora,

⁷³ Bl.a. Förvaltningslagen SFS1986:223, Myndighetsförordningen SFS 2007:515, Intern styrning och kontroll SFS 2007:603

samhällsvetenskap, juridik och teologi (HSJT) och omfattar drygt hälften av samtliga studerande. År 2013 är det 28 366 kronor per helårsstudent och 19 252 kronor per helårsprestation. Universitet och högskolor kan i praktiken aldrig få full tilldelning av prestationsersättningen, eftersom prestationsgraden ligger under 100 procent, i regel omkring 80 procent⁷⁴. Inom HSJT-området är prestationsgraden i medeltal 77 procent, vilket innebär en samlad ersättning om totalt sett 36 666 kronor. Ersättningsbeloppen ska täcka alla kostnader, inte enbart undervisningskostnader, utan också kostnader för lokaler, utrustning, administration m.m. Eventuell verksamhetsförlagd utbildning betalas också inom denna ersättning⁷⁵. För vårdområdet är ersättningen större, liksom för det tekniskt-naturvetenskapliga området (NT) – båda med relativt många studenter⁷⁶. Vissa konstnärliga utbildningar har högst tilldelning och medicin och odontologi ligger däremellan.

Resurstilldelningen inom yrkeshögskolan bygger på en godkänd ansökan och tilldelning enligt standardiserade ramar, den lägsta är ca 50 000 kronor per årsplats. Därtill kommer bidrag från arbetslivet, oftast i form av in-kind bidrag om ca 25 procent av totalkostnaden, bland annat för LIA-perioden, dvs. den del av studietiden⁷⁷ som de studerande är på en arbetsplats. Det förekommer inte lika många ersättningsbelopp som inom högskolan och den lägsta är högre än den lägsta inom högskolan. Enbart två utbildningsstarter godkänns. Därefter måste en ny ansökan ske och utbildningen återigen vägas mot andra utbildningar och andra arbetsmarknadsbehov. Medel beviljas i regel för en gruppstorlek om ca 30. I det fall vissa områden med stort arbetsmarknadsbehov har svårigheter att attrahera studerande, kan särskilda medel läggas till det schabloniserade bidraget. En mycket viktig uppgift för Myndigheten för yrkeshögskolan är således resursfördelning. Myndigheten tar hänsyn till arbetsmarknadsbehov i hela landet och tar samtidigt regional hänsyn för varje yrkesroll som utbildningarna ska leda till.

⁷⁴ Proposition 2012/13:1, s. 163

⁷⁵ Undantag är läkarutbildningen och tandläkarutbildningen, där en särskild resurs finns för bl.a. detta ändamål.

⁷⁶ Området HSJT har 58 % av samtliga helårsstudenter, området NT 23 %, området vård 7 % och medicin 6 % (Universitet och högskolor, Årsrapport 2013, Universitetskanslersämbetet: Rapport 2013:2, s. 36)

⁷⁷ Minst en fjärdedel av tiden för utbildningar som omfattar minst 400 yrkeshögskolepoäng. 100 yrkeshögskolepoäng motsvarar en termins studier.

Effektiviteten i genomförandet för yrkeshögskoleutbildning anges inte med samma statistik för studieprestationer som inom högskoleutbildningen. Effektivitet i form av studieprestationer påverkar inte heller resurstilldelningen. Myndigheten för yrkeshögskolan ska i sin bidragsgivning ta hänsyn till arbetslivets behov samt att delfinansiering sker från arbetslivets sida.⁷⁸

Vilken effektivitet premierar resurstilldelningssystemen?

Ser man till det resurstilldelningssystem som styr lärosätena är det utformat så att det enbart tar hänsyn till studenternas efterfrågan och deras prestationer. Mycket dyra utbildningar begränsas, såsom konstnärliga utbildningar och statens ersättning till landstingen för läkarutbildning och tandläkarutbildning. Arbetsmarknadens behov finns ibland angivet i form av resultatkrav, där antalet yrkesexamina inom olika områden ibland lyfts fram. Dessa krav styr emellertid inte lärosätena så hårt, eftersom det inte är kopplat till resurstilldelningen som det resultatkrav som är kopplat till antalet helårsstudenter och helårsprestationer.

Inom högskolesektorn premierar resurstilldelningssystemet en hög ekonomisk effektivitet utifrån statens perspektiv, men tar samtidigt inte explicit hänsyn till kvaliteten och relevansen, trots att det i högskolelagen anges att "de tillgängliga resurserna ska utnyttjas effektivt för att hålla en hög kvalitet i verksamheten". Genom att prestationsersättningen i realiteten är låg för utbildningar inom HSJT-området (se ovan), leder detta till ett lågt samlat ersättningsbelopp och därmed till låg undervisningsvolym. Många studenter inom detta område studerar inte heltid på grund av den låga undervisningstätheten. Den samhällsekonomiska effektiviteten av utbildningen kan därför ifrågasättas. Med ett bättre stöd till studenterna skulle högre och bredare krav kunna ställas och kvaliteten och relevansen öka (jfr Sonnerby (2012, s. 89f).

Den bristande länken mellan effektivitet och kvalitet har markerats av flera utredare och skribenter under årens lopp. Carl-Gustaf Andrén, tidigare universitetskansler, anger i en nyutgiven bok om svenska lärosätens utveckling från 1940-talet fram till idag att anslagens otillräcklighet på grund av kontinuerlig urholkning varit ett återkommande tema i högskoledebatten de senaste årtiondena. Andrén anser att en prövning av de ekonomiska förutsätt-

⁷⁸ SFS 2009:130, § 5

ningarna för genomförande av utbildning med hög kvalitet måste ges en mycket tydligare plats i den nationella kvalitetsgranskningen⁷⁹. En rapport som grundligt har analyserat urholkningen är SULF-skriften Fortsatt utbyggnad – Fortsatt urholkning⁸⁰. Fritzell anser i denna skrift att urholkningen beror på orimliga krav på produktivitet utveckling. Effekten har bl.a. blivit lägre kvalitet i form av mindre undervisningstid per vecka för varje student⁸¹.

Det är ett snävt effektivitetsbegrepp som premieras i nuvarande resurstilldelningssystem för högskoleutbildning utan koppling till hög kvalitet, trots att detta anges i högskolelagen.

Effektiviteten inom yrkeshögskolan är starkt fokuserad på relevansen för arbetsmarknaden. Endast utbildningar som tillgodoser arbetsmarknadsbehov godkänns. Med effektivitet avses i huvudsak om de studerande får adekvat arbete efter fullföljda studier⁸². Nästan 9 av 10 av dem som examinerades 2010 anger i en enkätundersökning hösten 2011 att deras huvudsakliga sysselsättning är anställning eller eget företagande⁸³. Effektiviteten mäts också i examensgrad⁸⁴. Examensgraden var totalt 70 procent 2012, vilket var en ökning jämfört med 2009. Det är stora skillnader mellan utbildningsområdena, från 84 procent inom Pedagogik och undervisning till 56 procent inom Data och IT⁸⁵. Man kan förmoda att de studerande inom Data och IT kan etableras på arbetsmarknaden utan examen, ett inte helt ovanligt fenomen också inom vissa högskoleutbildningar. Hyper Island, den utbildningsanordnare författare har besökt och som uteslutande har utbildningar i denna sektor, bekräftade att de studerande var mycket attraktiva på arbetsmarknaden, även då de var under utbildning.

⁷⁹ Andrén, C-G. (2013): Visioner, vägval och verkligheter, s. 167 ff.

⁸⁰ Fritzell, A. (2012): Fortsatt utbyggnad – Fortsatt urholkning, SULFs skriftserie.

⁸¹ Fritzell, A. (2012): Fortsatt utbyggnad – Fortsatt urholkning, SULFs skriftserie, s. 40-41.

⁸² Detta är författarens bedömning. MYH har inte definierat begreppet effektivitet. Hittills har fokus varit om studerande fått adekvat arbete. En studie som också ska belysa om KY-YH-utbildade tillgodosett arbetslivets/arbetsgivarna behov av kvalificerad arbetskraft är under planering.

⁸³ Årsrapport 2013, Statistik över yrkeshögskoleutbildning, kvalificerad yrkesutbildning och kompletterande utbildning. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2013/346, s. 25f

⁸⁴ Sådan statistik finns också inom högskoleområdet.

⁸⁵ Årsrapport 2013, Statistik över yrkeshögskoleutbildning, kvalificerad yrkesutbildning och kompletterande utbildning. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2013/346, s. 20

Riksrevisionen har i en särskild studie analyserat effektivitet och produktivitet vid universitet och högskolor. Riksrevisionen definierar effektivitet som största möjliga produktion givet tillgängliga resurser⁸⁶. Effektiviteten analyseras genom att ställa tillförda resurser mot resultat i form av verksamhetens prestationer⁸⁷. De prestationer som mäts är helårsprestationer inom utbildning på grundnivå och avancerad nivå, examina på forskarnivå samt forskningsvolym i form av vetenskapliga publikationer⁸⁸. Riksrevisionen finner att det finns en förbättringspotential när det gäller effektiviteten⁸⁹. Produktivitetens utvecklingen har varit positiv⁹⁰, vilket definieras som förändringar av produktionen över tid⁹¹.

Enligt ESO-rapporten "Lärda för livet?" är en viktig del av effektiviteten att begränsa det produktionsbortfall från arbetsmarknaden som studier innebär.⁹² Effektiviteten i genomförandet handlar till stor del om genomströmning. För högskoleutbildningen varierar den mellan olika typer av utbildning. Genomströmningen, mätt i prestationsgrader, är högst för studenter som läser mot yrkesexamina och konstnärliga examina, därefter för de studenter som läser ett program mot en generell examen. Sämst är genomströmningen för studenter som läser fristående kurser, i synnerhet distansutbildningen⁹³. För utbildningar till legitimationssyrken är genomströmningen mycket god. Bland de stora programmen, som har fler än 1000 helårsstudenter, var prestationsgraden högst på sjukgymnastprogrammet med 97 procent. Den lägsta prestationsgraden bland program mot yrkesexamina hade högskoleingenjörsprogrammet med 82 procent⁹⁴. I ESO-rapporten 'Lärda för livet?' anförts därutöver att genomströmningen är lägre för de områden som har mindre undervisningsintensitet, vilket oftast är fallet inom områden med det lägsta ersättningsbeloppet⁹⁵.

⁸⁶ RiR 2011:2, s. 23

⁸⁷ RiR 2011:2, s. 13.

⁸⁸ RiR 2011:2, s. 7.

⁸⁹ RiR 2011:2, s. 8.

⁹⁰ RiR 2011:2, s. 8.

⁹¹ RiR 2011:2, s. 23.

⁹² Sonnerby, P: Lärda för livet? ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning (2012:7), s. 14

⁹³ Universitetskanslersämbetets Årsrapport 2013, s. 34

⁹⁴ Universitetskanslersämbetets Årsrapport 2013, s. 34

⁹⁵ Sonnerby, P: Lärda för livet? ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning(2012:7), s. 89f

Både Riksrevisionen och ESO-rapporten har betoning på genomströmning när de analyserar effektivitet, vilket är liktydigt med hur resurstilldelningssystemet för högskoleutbildning är uppbyggt. När man ställer yrkeshögskoleutbildning och högskoleutbildning bredvid varandra är det uppenbart att effektivitetsbegreppet är vidare för yrkeshögskolan, som inkluderar relevans. För båda utbildningsformerna är sammanlänkningsen med kvalitet mycket svag.

Effektiviteten i resurstilldelningssystemet är således nära förknippad med relevansen för arbetsmarknaden när det gäller yrkeshögskoleutbildningen, och därmed för kvaliteten så som den tolkas inom yrkeshögskolan, medan den varken är explicit förknippad med relevans eller kvalitet för högskoleutbildningen.

Kapitel 9

Framförda förslag till justering av befintliga styr- och resurstilldelnings-system

I BETÄNKANDET *SOU 2007:81 Resurser för kvalitet*⁹⁶ för utredaren fram att det är dags att i konkret handling markera profilering och differentiering av lärosätena. Utredningen föreslår en strukturfond som kan stödja samarbeten, profilering och koncentration i det svenska utbildnings- och forskningssystemet. De förändringar i resurstilldelningsmodellen som föreslås ska bidra till att höja kvaliteten, stärka sambandet mellan utbildning och forskning och skapa mer långsiktiga planeringsförutsättningar för lärosätena. Tydliga kriterier bör vara bas för resurstilldelningen och bygga på hur lärosätena lyckas i sina ansträngningar. Utredningen föreslår ett anslag för såväl utbildning som forskning, men föreslår samtidigt en utbildningsram inom detta anslag, som består av en bas och en resultatbaserad del. Utredningen föreslår också en grundersättning per helårsstudent för samtliga studenter samt tre olika tilläggsersättningar som är beroende av undervisningsmetoder, inte vilket ämne det gäller. Ersättningsbeloppets beroende av helårsprestation föreslås avskaffad. Utredningen föreslår vidare att en resurs för forskningsanknytning lyfts in i ersättningsbeloppet. Vidare föreslår utredningen ytterligare tilläggsbelopp för att stärka kvaliteten i utbildningen och tilldelas beroende av resultatet i lärosätesutvärderingar vart fjärde år. Utredningen menar samtidigt att resurserna till varje lärosäte ska följa studenterna så att deras val av lärosäte och utbildning på sikt ger effekt på fördelningen mellan lärosäten. Hindren för gränsöverskridande utbildning ska undanröjas genom att utbildningsområden

⁹⁶ Populärt kallad RUT 2, SOU 2007:81, Resurser för kvalitet, som i sin tur bygger på SOU 2005:48, Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning

som grund för resurstilldelning avskaffas. Lärosätena bör också kunna få ersättning för särskilda uppdrag.⁹⁷

Riksrevisionen har genom rapporten 'Att styra självständiga lärosäten' avslutat en flerårig granskning av universitet och högskolor under 2007-2011. Riksrevisionen rekommenderar regeringen att se över resurstilldelningssystemet för grundutbildningen, eftersom det skapar risker som motverkar hög kvalitet och effektivt resursutnyttjande. Det finns risk för att forskningsanknytningen inte säkras. Det behövs en analys av hur forskningsanknytning av grundutbildningen ska kunna hålla jämna steg med förändringar i utbildningsutbudet och expansionen inom forskningen. Vidare har skillnaderna i ersättningsnivåer mellan olika utbildningsområden behållits sedan systemets införande 1993, trots att både formerna och kostnadsbilderna för högskolans grundutbildningar har förändrats sedan dess. Riksrevisionen finner således att det finns problem som inte kan lösas inom ramen för nuvarande system.⁹⁸

Enligt *ESO-rapporten 'Lärda för livet?'*⁹⁹ kan effektiviteten i det svenska högskolesystemet höjas om studenterna fattade mer informerade val, om större hänsyn tas till att produktionsbortfallet utgör utbildningens högsta samhällsliga kostnad och om lärosätena tog bättre vara på sina möjligheter att kombinera akademisk träning med förberedelse för arbetslivet. Det betyder att rapporten förordar att kopplingen mellan studier och arbetsliv bör förstärkas, t.ex. genom bättre information och tydligare praktiska inslag. Lärosätena bör helt enkelt få ett större ansvar för att förbereda, följa upp och informera om studenternas väg ut i arbetslivet. Författaren menar att motsättningen mellan akademisk utveckling och arbetslivsförberedelse är liten, bl.a. eftersom arbetsgivare uppskattar traditionellt akademiska färdigheter, oavsett ämne. Samtidigt framstår praktisk erfarenhet och praktiska färdigheter som ett viktigt utvecklingsområde, särskilt för utbildningar till generella examina.

ESO-rapportens författare anser att en vidare utbyggnad av fristående kurser och program till generella examina inte är motiverad. Författaren menar också att studieintensiteten bör

⁹⁷ SOU 2007:81, s. 15-21. I betänkandet föreslås också ny modell för forskningsfinansiering, men detta berörs inte här.

⁹⁸ RiR 2012:4, s. 10-13.

⁹⁹ Sonnerby, P: *Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning* (2012:7)

öka inom vissa utbildningar, särskilt de som har det lägsta ersättningsbeloppet. Ett bättre stöd till studenterna som gör att dessa måste engagera sig helt och fullt i studierna är angelägen. Det är högre krav som bör ställas, inte lägre. En sådan undervisningssituation skulle underlättas om de områden som har lägst ersättningsbelopp fick ökade resurser. Författaren anser också att masterexamen ska kunna ges efter kortare tid än två år och att dessa examina ska prövas utifrån kvalitet och studenters utfall i arbetslivet eller vidare akademisk karriär samt att färre lärosäten bör ge masterexamen. Ändrad ansvarsfördelning för uttagande av examen föreslås också. Nu har studenten ansvaret att initiera utfärdande av examensbevis, det borde ligga på lärosätena i stället.¹⁰⁰

Sveriges förenade studentkårer, SFS, för i skriften *Utbildningens användbarhet* fram ett flertal förslag¹⁰¹. SFS anser att ett snävt anställningsbarhetsbegrepp inte ska styra högskoleutbildningen. SFS utgångspunkt är i första hand inte att studenten ska bli anställningsbar, utan att utbildningen ska vara användbar för studenten, inte minst eftersom studenter idag utbildas för att möta ett samhälle i ständig förändring¹⁰². En användbar utbildning, enligt SFS, ger studenterna ämnesspecifika kunskaper och tränar samtidigt generella förmågor. Den bygger på en solid vetenskaplig grund och har en nära koppling till både starka forskningsmiljöer och intressanta arbetsplatser utanför akademien. SFS menar att en bra arbetslivsanknytning gynnar lärandet och ökar samtidigt studiemotivationen för många studenter¹⁰³. SFS anser att lärosätena ska ges ett tydligt uppdrag att förbättra arbetslivsanknytningen och att lärosätena ska ta fram tydliga och uppföljningsbara mål för utbildningens arbetslivsanknytning och en strategi för hur dessa mål ska uppnås¹⁰⁴. Vidare anser SFS att betydelsen av arbetslivsanknytning måste få ett betydligt större utrymme vid den nationella kvalitetsgranskningen och menar att den modell som idag tillämpas inte uppmuntrar lärosätena till att satsa på arbetslivsanknytning¹⁰⁵. Fler och bättre praktikmöjligheter bör skapas, men också en förbättring av kvaliteten i befintlig verksamhetsförlagd utbildning,

¹⁰⁰ Sonnerby, P: *Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning (2012:7)*, s. 16-17

¹⁰¹ *Utbildningens användbarhet*. SFS 2013

¹⁰² *Utbildningens användbarhet*. SFS 2013, s. 5

¹⁰³ *Utbildningens användbarhet*. SFS 2013, s. 6

¹⁰⁴ *Utbildningens användbarhet*. SFS 2013, s. 7

¹⁰⁵ *Utbildningens användbarhet*. SFS 2013, s. 8

inte minst obligatorisk handledarutbildning för alla VFU-handledare¹⁰⁶.

SFS vänder sig också till arbetsgivarna och menar att dessa har ett stort ansvar för att skapa kontakter mellan studenter och arbetsliv. SFS menar att arbetsgivarna måste bredda sin rekrytering när det kommer till studenternas utbildningsbakgrund. Det finns erfarenheter att ta vara på som berikat företag när sådan breddning skett¹⁰⁷.

*Svenskt Näringsliv*¹⁰⁸ föreslår en genomgripande reform av systemet för fördelning av resurser till universitet och högskolor. Svenskt Näringsliv anser att matchningen på arbetsmarknaden har försämrats de senare årtiondena och hänvisar till framtidskommissionens rapport som anger att ungefär hälften av alla anställda i Sverige är korrekt matchade med utbildningslängd och inriktning. Samtidigt anger Svenskt Näringsliv att såväl arbetskraftens utbildningsnivå som jobbets kvalifikationskrav har förändrats påtagligt sedan början av 1990-talet. Det är emellertid otakt genom att utbildningsnivån har stigit snabbare än arbetslivets krav. Svenskt Näringslivs inställning är att matchningen ska vara sådan att individernas kompetens i huvudsak ska anpassa sig efter arbetslivets krav. Svenskt Näringsliv pekar också på att utbildningens ekonomiska avkastning är relativt låg om arbetets kvalifikationskrav understiger individens uppnådda utbildning. För att ändra situationen vill Svenskt Näringsliv att incitamenten för lärosätena ska ändras genom ett reformerat resurstilldelningssystem som baseras på fyra komponenter, en studentpeng, en examenspeng, en etableringspeng och en kvalitetspeng. Med en etableringspeng menar Svenskt Näringsliv att det skulle finnas ekonomiska vinster för utbildningsansvariga att satsa på samverkan med arbetslivet, eftersom det finns ett tydligt samband mellan god arbetslivssamverkan i utbildningen och lyckad etablering på arbetsmarknaden.

Företagarna anser att det finns en stor potential i välfungerande kontakter mellan företag och högskolor. Det kan bidra till att inspirera studenter att starta företag, men också till en bättre matchning på arbetsmarknaden och att skapa ett mer innovativt näringsliv¹⁰⁹. Den

¹⁰⁶ Utbildningens användbarhet. SFS 2013, s. 10

¹⁰⁷ Utbildningens användbarhet. SFS 2013, s. 11

¹⁰⁸ Krantz, T. & Almerud, M. (2013): Ett nytt finansieringssystem för högskolan – för höjd kvalitet och fler jobb. Svenskt Näringsliv.

¹⁰⁹ Småföretagen + högskolan = en outnyttjad potential? Rapport från Företagarna mars 2011, s. 3

vanligaste kontakten sker via praktikplatser eller examensarbeten. Många mindre företagare är intresserade av mer kontakt, och i synnerhet då via praktikplatser eller examensarbeten. Praktikplatser ger studenter större möjlighet att få kontakt med arbetsgivare, och ger också företagare möjlighet att rekrytera. Kontakt med småföretagare kan också bidra till att stimulera studenter att starta företag.¹¹⁰

*Teknikföretagen*¹¹¹ anför att morgondagens medarbetare inom teknikföretag kommer att vara mer kunskapsinriktade för att kunna utveckla, planera, använda och underhålla de nya tekniker som krävs för utvecklingen av ett hållbart samhälle. Detta skapar ett behov av en ny generation av medarbetare med hög kunskapsnivå inom tillverkningsindustrin. En viktig utmaning blir därför att motivera välutbildad arbetskraft att söka sig till tillverkningsindustrin. Andelen högskoleutbildade inom teknikföretag har mer än fördubblats de senaste 15-20 åren, medan de som har grundskola har halverats. En intervjuundersökning från 2012 bland svenska teknikföretag som rekryterar nyexaminerade ingenjörer visar på brister i verklighetsförankring i ingenjörsutbildningarna¹¹². Teknikföretagen föreslår att denna brist löses genom att forskningssatsningar som bygger på samverkan mellan lärosätena och industrin bygger in motsvarande utbildningssatsningar.

Teknikföretagens förslag är att den näringslivsrelaterade högre utbildningen ska anpassas efter morgondagens behov av medarbetare genom att etablera och utveckla modeller för samverkan i utbildningen, att utvärderingen av utbildningarna förändras så att anställningsbarheten blir en kvalitetsindikator, att resurstilldelningssystemet till universitet och högskolor förändras, bl.a. genom att deras uppdrag differentieras, att lärosäten som samverkar med näringslivet belönas samt att det internationella studentutbytet ökar.

Fastighetsbranschens utbildningsnämnd anför i ett pressmeddelande 2013-05-08 att fler utbildningsplatser på yrkeshögskolan behövs för att klara regeringens energimål¹¹³. Tillsam-

¹¹⁰ Småföretagen + högskolan = en outnyttjad potential? Rapport från Företagarna mars 2011, s. 11-12

¹¹¹ Teknikföretagens policy för högre utbildning. Teknikföretagen. 2012-12-27

¹¹² Vilka ingenjörer behövs? Teknikföretagen, 2012

¹¹³ Se <http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/fastighetsbranschens-utbildningsnaemnd-fu/pressrelease/view/fler-utbildningsplatser-paa-yrkeshoegsko-lan-behoevs-foer-att-klara-regeringens-energimaal-863774>

mans med Svensk Ventilation och Kyl & Värmepumpföretagen framför man att det finns för få yrkeshögskoleutbildningar och utbildningsplatser och att det finns ett ökat behov av yrkeshögskolekompetens, eftersom teknikutvecklingen driver fram nya yrkesroller, bl.a. specialister. Det finns inga tydliga högskole- och universitetsutbildningar mot branscherna och de berörda branscherna har stora rekryteringsbehov och stora pensionsavgångar. Man pekar också på att unga inte känner till eller väljer bort branschernas utbildningar på gymnasiet. Man vill också ha öronmärkning av yrkeshögskoleutbildningar för tekniska utbildningar.

SACO anser att det är hög tid att ge studenterna verktyg för att göra välinformerade studieval, eftersom organisationen anser att det idag inte går att välja högskoleutbildning utifrån kvalitet och utformning¹¹⁴. *Saco* anser vidare i ett policyuttalande att akademisk utbildning ska ha en relevant arbetsmarknadskoppling, att bättre studievägledning och långsiktig information kan hjälpa till att förändra den könssegregerade arbetsmarknaden i riktning mot mer jämställda karriärval samt att studerande ska erbjudas en effektiv studietid som gör att tiden från studiestart till examen blir optimal, vilket kan underlättas genom välplanerade studiegångar och tillräckliga resurser i utbildningen¹¹⁵. *Saco* markerar att akademisk kompetens förbereder för och skapar yrken som inte finns men kommer att finnas i framtiden. Organisationen pekar samtidigt på att utbudet av och efterfrågan på högutbildade har ökat, men att utbudet verkar ha ökat mer än efterfrågan.¹¹⁶

TCO föreslår att resurserna ökas till de mest eftersatta utbildningsområdena, att en hållbar finansiering säkerställs av den högre utbildningen för att möta urholkningen av anslagen och att resurstilldelningen förändras genom att baseras på undervisningsmetoder och genom att minska skillnaderna mellan olika utbildningsområden. *TCO* föreslår vidare att studenternas kontakt med lärarna ska synliggöras, att det studentcentrerade lärandet ska följas upp, samt att ett nytt system för kvalitetsutvärdering av högre utbildning införs, som beaktar samverkan och arbetslivsanknytning, lärarkontakt och lärarkompetens, examinationsformer, forskningsanknytning och olika indikationer på studentcentrerat lärande, liksom lärosätenas eget kvalitetsarbete.¹¹⁷

¹¹⁴ Lilliefeldt, E. (2013), Kvalitet i högskolevalet. Går det att välja utbildning utifrån kvalitet? *Saco* 2013

¹¹⁵ "Utbildning ska hålla hög kvalitet" 25 mars 2013. www.saco.se.

¹¹⁶ Persson, H. (2010): Vad är lagom? – En kunskapsöversikt av under- och överutbildning. *Saco* 2010.

¹¹⁷ Bender, G. (2013). *TCO* Granskar: Lärarledd tid och kvalitet i den högre utbildningen #7/13, s. 8-9

Kapitel 10

Några aspekter på relevans, kvalitet och effektivitet

Matchning mot 100 % – möjligt? Önskvärt?

Flera arbetsgivare anser, enligt Svenskt Näringsliv, att det föreligger en brist på matchning mellan utbud och efterfrågan av högre utbildad arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden.

För yrkeshögskoleutbildningen är matchningen god samtidigt som en målsättning med 100 procentig matchning av flera skäl inte kan nås. Det finns en grundläggande osäkerhet hur väl dagens behov på arbetsmarknaden matchar de faktiska behoven när den studerande är färdig med sin utbildning. Beslut om utbildningsstarter riktar sig mot behov flera år fram i tiden. Det finns vidare yrkesområden där ansvarsfördelningen mellan staten och arbetsgivarna vad gäller kompetensutveckling lägger ett större ansvar på arbetsgivaren än staten. Bristande resurser är också en begränsande faktor, vilket Myndigheten för yrkeshögskolan har påtalat vid ett flertal tillfällen.¹¹⁸

Matchningen beträffande högskoleutbildning kommer i ett annat läge, eftersom högskoleutbildning inte bara ska svara mot dagens behov på arbetsmarknaden, den ska också svara mot studenternas efterfrågan och morgondagens behov. Dessa behov är mycket svåra att förutse och bestämmandet har därför överlåtits på studenterna. En 100 procentig matchning är således inte möjlig för högskoleutbildning med tanke på det uppdrag universitet och högskolor har. Trots detta, finns det anledning för utbildningsledningar inom univer-

¹¹⁸ Senast i rapporten På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från myndigheten för yrkeshögskolan

sitet och högskolor att reflektera över hur de kan bidra för att göra sina studenter mer attraktiva på arbetsmarknaden. Lärosätena behöver ha en starkare dialog med dagens arbetsgivare i betydligt fler av högskoleutbildningarna än vad som nu är fallet. Det finns också anledning för statsmakterna att överväga hur man kan stärka incitamenten för relevans för arbetsliv och samhällsliv för högskoleutbildningen. Regeringen har redan framfört att utbildningars användbarhet i arbetslivet ska bedömas i det nationella kvalitetssäkrings-systemet. Hur detta ska ske är upp till Universitetskanslersämbetet att utforma.¹¹⁹

En svaghet i matchningen ligger emellertid inte enbart på utbudssidan. Den beror också på att arbetslivet enbart synes förmå att artikulera behov kortsiktigt. Utbildningstiden för en högskolestudent är 3 – 5 år. Den framförhållningen har normalt inte arbetsgivare. Arbetsgivare behöver arbetskraft relativt omgående och har oftast inte ekonomiska möjligheter att planera för sina arbetskraftsbehov ett flertal år fram i tiden. Konjunkturläge och andra förhållanden påverkar att behoven på arbetsmarknaden uttrycks på kortare sikt. Arbetsgivarna vill också minimera sina kostnader. Det inkluderar ibland, men långt ifrån alltid "on-the-job training" för nyexaminerade och fortbildning av redan anställda. Studenter som tillbringat viss studietid hos en arbetsgivare är därför mer anställningsbara.

Arbetsgivare kan också bidra till en svag matchning genom att efterfrågan på utbildad arbetskraft är alltför traditionell. Högskoleutbildade kan påverka en arbetsplats när studenter med annorlunda bakgrund än den gängse anställs. En norsk företagare har framfört att det faktum att hon tagit emot humanistiska studenter inom ramen för en praktik hade utvecklat hennes företag på ett sådant sätt att det gett hennes företag klara konkurrensfördelar.¹²⁰

En 100 procentig matchning skulle inte möta arbetsmarknadens krav på lite längre sikt, eftersom arbetsmarknaden utvecklas i snabb takt. Yrkesroller som inte fanns för 20 år sedan är frekventa idag. Ett utbildningssystem måste vara så flexibelt att det möter dagens behov, bidrar till att möta morgondagens behov samt påverkar morgondagens arbetsmarknad. En matchning till 100 % för högskoleutbildning är därför inte eftersträvansvärd.

¹¹⁹ Proposition 2012/13, utgiftsområde 16, s. 81

¹²⁰ Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009, s. 7

Men kanske handlar bristen på matchning om helt andra faktorer än att examinerade och arbetsmarknadsbehov inte matchar varandra?

Utbildningarnas arbetslivsrelaterade innehåll

I rapporten Vad är kompetens?¹²¹ markeras skillnaden mellan kompetens och kunskap. Med kompetens avses "förvärvad förmåga att på ett tillfredsställande sätt utföra specifika arbetsuppgifter i konkreta situationer"¹²². Rapporten anför att "kompetens är mer än formell utbildning och kan förstås som en balans mellan teoretisk kunskap, praktisk kunskap och omdömeskunskap"¹²³. Teoretisk kunskap är inte tillräckligt, utan praktisk kunskap och kritisk reflektion över gjorda erfarenheter fordras också för att bli kompetent i olika sammanhang¹²⁴. Ett sätt att förbättra matchningen på arbetsmarknaden är därför, enligt rapporten, att införa fler praktiska inslag i all utbildning, även universitetsutbildning. Genom att utveckla ett praktiskt kunnande blir studenterna bättre rustade för att möta arbetslivets krav.¹²⁵

Detta resonemang förstärks i ESO-rapporten "Lärda för livet?", vilken markerar att arbetsmarknaden efterfrågar både akademiska färdigheter, dvs. sådana färdigheter som anges i högskolelagen (se ovan) och yrkesförberedande färdigheter, vilka bl.a. kan erhållas i verksamhetsförlagd utbildning. Akademiska färdigheter och yrkesförberedande färdigheter är därför kompletterande till varandra.¹²⁶ Högskoleverket framför också i rapporten *Kontaktiviteter* att de där anlägger en bredare syn på arbetsmarknadsanknytning av högskoleutbildning. Arbetsmarknaden efterfrågar generisk kompetens eller "transferable skills" som är av en allmän relevans och som studenten tar med sig från ett sammanhang till ett annat. Det gäller beslutsförmåga, analytiskt tänkande, samarbetsförmåga och förmåga att planera och kommunicera.¹²⁷

¹²¹ Karlson, N. och Fergin, E. (2013): Vad är kompetens? Ratio 2013.

¹²² Karlson, N. och Fergin, E. (2013): Vad är kompetens? Ratio 2013, s. 8

¹²³ Karlson, N. och Fergin, E. (2013): Vad är kompetens? Ratio 2013, s. 18

¹²⁴ Karlson, N. och Fergin, E. (2013): Vad är kompetens? Ratio 2013, s. 13

¹²⁵ Karlson, N. och Fergin, E. (2013): Vad är kompetens? Ratio 2013, s. 19

¹²⁶ Sonnerby, P: Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutb. (2012:7), s. 128

¹²⁷ Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Rapport 2012:23 R Högskoleverket, s. 9

Erfarenheter från den humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet visar att det är möjligt att vara lyhörd för arbetsmarknadens behov. Efter ett särskilt projekt¹²⁸, infördes en särskild praktikkurs på avancerad nivå för studenter med en humanistisk grundexamen. Projektets övergripande mål var¹²⁹:

- att förtydliga nyttan med humanistisk kompetens
- att ta intryck av företagares erfarenheter och rekommendationer
- att argumentera för praktikplatser som en del i utbildningen
- att ge studenterna flera olika målbilder vad gäller möjliga yrken
- att skriva avtal med företagare om praktikplatser.

Genom projektet vid humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet markerades också de konkurrenskraftiga och gångbara kunskaper och färdigheter som humanister har efter sin grundutbildning. Det rörde sig om kritisk reflektion, analytiskt tänkande, etiska perspektiv, det mänskliga gränssnittet, vana vid att hantera svåra mänskliga problem, allmän och specifik språklig kompetens, förmåga att öka precisionen i kommunikationen, kulturell kompetens, begreppsanalytisk förmåga, förmåga att tänka nytt, medvetenhet om komplexitet, förmåga att se sammanhang, förmåga att fördjupa sig, bred allmänbildning.¹³⁰

Dessa förmågor är inte specifika för studenter från humanistisk fakultet, men det är viktigt att tydliggöra de kompetenser studenter faktiskt innehar och göra studenterna medvetna om dem. Framför allt handlar det om en attitydförändring, hos lärare, studenter och arbetsgivare om värdet med de kompetenser som studenterna tillägnar sig. Praktikplatser kan därför vara ett första verktyg för att initiera en kulturförändring. Inom Göteborgsprojektet var man enig om att det finns ett glapp mellan näringslivet och den teoretiska ut-

¹²⁸ Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009

¹²⁹ Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009, s. 8

¹³⁰ Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009, s. 9

bildningen vid universiteten och kom fram till att en kvalitetssäkrad praktik inom ramen för universitetsutbildningen skulle kunna bidra till att avhjälpa det problemet.¹³¹

Att träna och lyfta fram de generiska förmågorna hos studenterna är väsentligt för att förstärka arbetslivsförberedelserna i utbildningen. Arbetslivets medverkan inom de generella programmen bör också övervägas i större utsträckning. Det ankommer på både lärosäten och arbetslivsföreträdare att skapa arenor för ett mer intensivt samarbete.

Ett antal lärosäten har satt i system att skapa arbetslivsnära utbildningar. Högskolan Väst har arbetsintegrerat lärande, AIL, som sin profil, vilket ger studenter vid högskolan erfarenhet av arbetslivet redan under utbildningstiden. Högskolan Väst har regeringens uppdrag att utveckla pedagogiken kring AIL. Ett exempel på AIL i utbildning är Cooperative Education (Co-op) där studierna varvas med perioder av avlönat arbete. Högskolan Kristianstad har praktikperioder för samtliga sina program på kandidatnivå, både yrkesprogram och generella program.

Idag har alla studerande inom yrkeshögskolan möjlighet till lärande i arbete, men enbart en mindre del av högskolestudenterna har verksamhetsförlagd utbildning. Man kan fundera över arbetsgivarens stora intresse av att bidra inom yrkeshögskolan, medan motsvarande intresse för att delta i högskoleutbildning är svagare. Det är naturligtvis skillnad i antalet studerande. Det är också en skillnad i attityd, där fr.a. offentliga arbetsgivare inom landsting och kommuner vill ha ersättning för det "intrång" som studenter gör i samband med verksamhetsförlagd utbildning. Arbetsgivares möjlighet att därigenom testa möjliga framtida arbetstagare reflekteras det mera sällan över. Det finns anledning för arbetsgivare att reflektera över sitt eget agerande i förhållande till utbildningsutförare av högre utbildning.

Utbildningarnas förnyelse

Högskoleutbildningarna har en lång varaktighet, även om de innehållsligt förändras relativt kontinuerligt, inte minst som en följd av forskningens landvinningar. Ibland läggs utbildningar ner, oftare tillkommer nya utbildningar. Statsmakterna har inget inflytande över denna förnyelse, utan den avgörs av lärosätena, som inom sin ekonomiska ram kan

¹³¹ Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009, s. 29

skapa utrymme för nya utbildningar, ibland också utbildningar som leder till yrkesexamen. Det finns också andra drivkrafter för förnyelse än forskningen. Lars Niklasson (2012) pekar i sin analys av Linköpings universitet och Högskolan i Jönköping på hur en önskan om att utveckla något annorlunda för att sticka ut i mängden, eller dra till sig resurser, var en drivkraft. I båda fallen har utbildningssektorns expansion öppnat för nytänkande¹³². Samtidigt kan förändringar skapas av stimulans via särskilda insatser¹³³, men Niklasson finner att det är svårare att förnya utbildningens former (pedagogiken) än dess innehåll (programstrukturen)¹³⁴.

Förnyelse av yrkeshögskoleutbildning är inbyggd i systemet, eftersom beslut om bidragsgivning enbart avser två utbildningsstarter. En utbildningsanordnare kan således inte räkna med att utbildningen kan fortsätta längre än för två studerandekullar. Även om yrkesrollen är stabil, ifrågasätts således utbildningarna efter två utbildningsstarter och utbildningsanordnaren måste ansöka på nytt. Myndigheten för yrkeshögskolan framhåller också att det finns yrkesroller som lämpar sig för yrkeshögskoleutbildning och där efterfrågan är mer eller mindre konstant¹³⁵. Myndigheten har dock att hålla sig till de starter som bemyndiganderamen medger. Även om behoven av en yrkesroll kommer att finnas under en längre tid, är det en annan sak att prognostisera hur många som kommer att behövas; vissa är kanske inga alls. Detta kan ses både som en fördel och en nackdel.

Fördelen är den kontinuerliga lyhördheten gentemot arbetsmarknadens behov. Nackdelen är de svåra förutsättningar som ges utbildningsanordnarna att skapa en långsiktigt hållbar verksamhet med hög och stabil lärarkompetens och med möjlighet att successivt utveckla och förnya utbildningen. Enligt de intervjuer författaren har genomfört med fyra olika utbildningsanordnare är nyckeln till att klara denna flexibilitet och ständiga prövningar inför nya utbildningsstarter dels att inte vara för liten, dels att skapa nya utbildningar som utnyttjar en stor del av innehållet från tidigare utbildningar.

¹³² Niklasson, L. (2012), s 27.

¹³³ Niklasson, L. (2012) anger utredningen "Nying", det tidigare Grundutbildningsrådet samt KK-stiftelsen som exempel på vad han kallar "mjuk" styrning, s. 29.

¹³⁴ Niklasson, L. (2012), s 12.

¹³⁵ På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan, Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2012/205 s. 13

En annan nackdel med hög förnyelsetakt av yrkeshögskoleutbildningar kan vara osäkerhet om utbildningsbevisets långsiktiga värde. Utbildningsanordnarna inom yrkeshögskolan är inte så kända som varumärken. Om utbildningar försvinner efter ett tag kan man fundera över vad ett examensbevis är värt när ett antal år har gått och ingen längre känner till utbildningen eller utbildningsanordnaren¹³⁶. Myndigheten för yrkeshögskolan framhåller att det är varumärket Yrkeshögskolan som ska lyftas fram, inte de enskilda utbildningsanordnarna. Frågan är hur länge detta håller. Vid en utbyggnad av yrkeshögskolan blir sannolikt förtroendet för utbildningsanordnarna vägledande för om utbildningsformen lyckas befästa en ställning på den svenska arbets- och utbildningsmarknaden.

Utbildningens förnyelse och utbildningsutförares förmåga att möta nya krav från forskningen och arbetsmarknaden är en central fråga. Arbetsmarknadens behov påverkar starkt yrkeshögskoleutbildningen. Högskoleutbildning är lyhörd för förändringar på grund av resultat i forskningen, vilket påverkar arbetsmarknaden, på både kort och lång sikt, men är också lyhörd för andra förändringar, även sådana som artikuleras av arbetsmarknaden.

Högre utbildning för karriärbyte

Utbildningssystemet ska ge möjlighet till förkovran inom ett visst specifikt fält, men det är också viktigt att utbildningssystemet ger möjlighet till karriärbyte. Karriärbyte kan vara angeläget av flera skäl. Arbetsmarknadssituationen kan ha ändrats så att den befintliga utbildningen är förlegad. Individuella faktorer kan vara skäl för en karriärväxling.

Såväl högskoleutbildning som yrkeshögskoleutbildning används för karriärväxling. Det livslånga lärandet är en realitet för många högskolestudenter. Så många som 40 procent återkommer i någon form. Områdena juridik, samhällsvetenskap, humaniora och teologi är vanligast för dessa återkommande studier. Resultaten från Högskoleverkets studiemönsterundersökning visar att många studenter som återkommer till högskolan efter ett uppehåll, studerar inom ett annat område än det som studerades initialt¹³⁷. Högskolans fristående

¹³⁶ Huvuddelen av utbildningsanordnarna är dock relativt stabila. En enskild utbildning hos en utbildningsanordnare kan försvinna men det sker betydligt mer sällan att en utbildningsinriktning till en specifik yrkesroll försvinner.

¹³⁷ Studenternas studiemönster och totala studietider. Rapport 2012:2 R. Högskoleverket, s. 6

kurser utnyttjas således för fort- och vidareutbildning, ofta på individens egen bekostnad¹³⁸. Inom yrkeshögskolan har närmare hälften av de examinerade angett att skälet för att de studerade utbildningen var att de ville byta yrke. Yrkeshögskoleutbildningen utgör därmed i sig ett viktigt medel för karriärbyte¹³⁹.

ESO-rapporten 'Lära för livet?' anför att det i Sverige oftast är svårt att byta utbildningsspår utan att tvingas till omstart¹⁴⁰. En sådan karriärväxling skulle kunna möjliggöras i ännu större grad om t.ex. mastersnivån tog hänsyn till tidigare kunskaper även inom andra områden än den som utbildningen avser. Masterexamen används oftast till en fördjupning inom ett område som studerats på grundnivå och ger mer sällan möjlighet till en breddning av tidigare kunskaper, en möjlighet som är vanligare i vissa andra länder. Det finns anledning för universitet och högskolor att mer systematiskt granska sitt utbildningsutbud så att det tillgodoser karriärväxlingsbehov även för dem som redan har en akademisk examen.

Lärarkårens professionalitet

Lärarkårens professionalitet handlar om att ha nära kunskap om och förhålla sig till utvecklingen inom det egna fackområdet, för högskolelärare både från forskningen och från arbetslivet. Lärare i yrkeshögskolan har tydlig förankring i arbetslivet, medan de flesta lärarna inom universitet och högskolor har en förankring i forskningen. Därtill har vissa högskolelärare, särskilt inom utbildningar som vetter mot avskilda delar av yrkeslivet såsom legitimationsutbildningar, en stark förankring i arbetslivet. Det finns emellertid utrymme för ytterligare arbetslivsförankring hos lärare vid universitet och högskolor. Därigenom kan undervisningen vid lärosätena förhoppningsvis också lyfta fram de generiska förmågor som är så viktiga i arbetslivet.

¹³⁸ Att både ha längre sammanhållande utbildningar och möjlighet till kortare fort- och vidareutbildningar inom ett och samma system är unikt för Sverige. I den internationella statistiken, t.ex OECD:s Education at a Glance 2012 ligger svenska studenter därför under medelvärdet för samtliga OECD-länder för hur många studenter som fullföljer en högre utbildning.

¹³⁹ På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan, Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2012/205 s. 30

¹⁴⁰ Sonnerby, P: Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning (2012:7), s. 151

Lärarna inom högskolan förutsätts därutöver ha förvärvat pedagogisk kompetens. Lärarna i yrkeshögskolan har i stället en nära koppling till arbetslivet. Samtidigt innebär detta en brist i kontinuitet i utbildningsanordnarens kompetensbas. Genom att flertalet av lärarna är kontrakterade på konsultbasis finns det risk att de inte bygger upp sin kompetens som just lärare och att lärarnas pedagogiska kompetens därmed blir svag. Vid de intervjuer som författaren har genomfört, har det inte markerats någon större oro för bristen på pedagogisk kompetens. Frågan är om detta är ett sätt att ignorera en viktig kompetens eller om det är en realitet att lärare med aktiv arbetslivserfarenhet har goda möjligheter att ge de studerande utrymme för ett aktivt lärande.

I en nyligen utgiven EU-rapport lyfts vikten av en professionell lärarfunktion. För universitet och högskolor har forskningen det tyngsta meritvärdet och den pedagogiska förmågan lyfts inte fram som ett krav i ett flertal av EU:s medlemsstater¹⁴¹. Situationen för svenska universitet och högskolor är bättre, vilket också har sin grund i lagtexten, som tidigare refererats. Det är samtidigt viktigt att universitet och högskolor tar den professionella lärarrollen på allvar. Det handlar inte bara om att lärare forskar och undervisar, utan att de också undervisar professionellt.

Frågan är om yrkeshögskolans nära anknytning till arbetslivet är en parallell till den starka fokuseringen på forskningsanknytning inom högskoleutbildningen? Det bör dock vara möjligt att markera både den pedagogiska kompetensen och arbetslivsanknytningen. Svårigheterna ligger i den stora flexibiliteten i yrkeshögskoleutbildningen med beslut av maximalt två utbildningsstarter. Nu anlitas lärare därför oftast på konsultbasis. Ställs krav på pedagogisk kompetens, kommer den sannolikt att finnas där så småningom. Så har skett inom högskoleutbildningen. Det fordrar sannolikt en större stabilitet i förutsättningarna för utbildningsanordnarna.

¹⁴¹ "Improving the quality of teaching and learning in Europe's higher education institutions". Report from the High Level Group on the Modernisation of Higher Education to the European Commission. June 2013.

Kapitel 11

Slutsatser och rekommendationer

INLEDNINGSVIS FRAMFÖRDES att de tre begreppen relevans, kvalitet och effektivitet överlappar varandra och har starka samband. Genomgången visar att begreppen utnyttjas olika för högskoleutbildning och yrkeshögskoleutbildning, om man ser till de regler och system som styr respektive utbildningssystem.

Begreppen relevans och effektivitet har starka samband för yrkeshögskolan. En utbildning *utformas* utifrån ett tydligt formulerat behov på arbetsmarknaden och *genomförs* sedan på ett sådant sätt att behoven tillgodoses. För yrkeshögskoleutbildning är effektivitet därmed detsamma som relevans. Utbildningsanordnarnas effektivitet kontrolleras genom att endast två utbildningsstarter beviljas. Begreppet kvalitet har inte samma starka samband med de övriga två begreppen; dock anses en yrkeshögskoleutbildning ha hög kvalitet om den samtidigt har hög relevans. Den brist på stabilitet som endast två utbildningsstarter ger, kan leda till negativa effekter på kvaliteten. Eftersom de nationella kvalitetsgranskningarna för yrkeshögskolan ännu är i sin linda, kan kopplingen mellan relevans, effektivitet och kvalitet ännu inte tydligt utsägas.

De olika komponenterna i statsmakternas styrsystem harmonierar inte med varandra när det gäller högskoleutbildningen. Det är en mycket svag sammanlänkning av relevans, kvalitet och effektivitet. Systemet premierar effektivitet i ett snävt perspektiv utan hänsyn till vare sig relevans eller kvalitet. Den snäva effektiviteten bevakas på ett skarpt sätt genom resurstilldelningssystemet och kvaliteten bevakas relativt endimensionellt utan koppling till relevans för arbetsmarknaden.

De ansvariga för att hålla samman de tre begreppen relevans, kvalitet och effektivitet är lärosätena. Universitet och högskolor beslutar om utbildningsutbudet och dess närmare

innehåll och utformning. Arbetslivets medverkan är ofta svag. Lärosätenas möjligheter att premiera studentaktiva undervisningsformer, som bl.a. tränar generiska förmågor, är dessutom begränsade, bl.a. till följd av urholkningen av statsanslagen. Att resurstilldelningssystemet är uppbyggt runt ämnen snarare än runt arbetsformer kan också ha bidragit till att utvecklingen av undervisningsformer som övar generiska förmågor har hållits tillbaka. Det innebär att resurstilldelningssystemet för högskoleutbildningen inte endast premierar en begränsad effektivitet, utan också hindrar en utveckling av utbildningsformer som kan bidra till att öka utbildningarnas relevans.

Studenterna har ett utbildningsutbud att förhålla sig till. De har vissa kunskaper om lärosäten, utbildningar och arbetsmarknad, men osäkert hur mycket. Kunskaperna fördjupas naturligen under studiernas gång. Det är också synnerligen svårt för studenterna att bedöma arbetsmarknadsbehovet fram i tiden, när den enskilde är klar med sin utbildning. Många studenter får stöd av analyser, som SACO:s *Välja yrke*¹⁴², men det saknas oftast information som kopplar samman sådan arbetsmarknadsinformation med lärosätenas olika utbildningar. I flera fall publiceras dock sådan information i vissa tidningar. Studenterna kan också förbättra sina kunskaper om arbetsmarknaden och förutsättningar för densamma under utbildningens gång, men det fordrar att utbildningen läggs upp så att detta underlättas.

I rubriken till denna rapport ställs frågan om den högre utbildningen saknar relevans. Det försöks att göra en jämförelse mellan effekten för studenternas situation på arbetsmarknaden efter studier på högskolan respektive yrkeshögskolan, som visas i bilaga 2, ger signaler om att utfallet är relativt bra för båda utbildningsformerna. Den synes till och med vara mycket bra för examinerade med yrkesexamen från högskolan. Man kan därför inte dra slutsatsen att högskoleutbildning saknar relevans när det gäller studenternas möjlighet att få arbete efter sina studier. Däremot saknas analyser av matchning av utbildningsutbud och arbetsgivarnas efterfrågan såväl i det kortare perspektivet som i det längre, liksom av utbildningspremier för olika utbildningar. När företrädare för arbetsgivare anger att matchningen är dålig, måste de antingen ha vissa sektorer av arbetsmarknaden i åtanke eller ha dragit slutsatsen att studenternas kompetens för de jobb som finns är otillräcklig eller felaktig. En annan förklaring kan vara att arbetsgivarna ställer alltför stora krav på dem som är nyutexaminerade.

¹⁴² 'Välja yrke' uppdateras varje vår/sommar. Nya upplagan är färdigtryckt vecka 43 varje år och finns också som webversion, www.saco.se.

Regeringen har inrättat ett antal yrkesexamina som riktar sig mot vissa specifika delar av arbetsmarknaden och kan därutöver ange i regleringsbrev till lärosätena att vissa typer av utbildningar bör öka till följd av behov på arbetsmarknaden. Några styrande incitament därutöver har inte regeringen. Sedan 2013 har en särskild resurs kopplats till den kvalitetsgranskning som Universitetskanslersämbetet utför och till de utbildningar som får omdömet "mycket hög kvalitet". Det betyder att det har skapats ett svagt samband mellan effektivitet och kvalitet i det nationella kvalitetsgranskningssystemet, medan sambandet med relevans inte finns explicit. Såsom det nationella kvalitetsgranskningssystemet är utformat för närvarande, finns således ingen koppling mellan kvalitet och relevans.

Möjliga reformer

Lärosätena har fortsatt huvudansvaret

Universitet och högskolor bör ha fortsatt ansvar för att koppla samman relevans, kvalitet och effektivitet i sitt utbildningsutbud. Det måste vara en naturlig del i den interna styrningen och kvalitetssäkringen av utbildningsutbudet och av utbildningens innehåll och former. Det är angeläget att lärosätena lyfter fram relevansen också i program till generell examen och inte minst de generiska förmågor som avses att tränas i programmen. Progressionen i studierna kan sannolikt förbättras så att såväl kunskapen som kompetensen hos studenterna ökar.

Arbetsmarknadsrelevansen kan förstärkas om praktik i form av verksamhetsförlagd utbildning (VFU) ingår i programmen till generell examen och framför allt i program till yrkesexamen. Kritisk reflektion över erfarenheter i den verksamhetsförlagda utbildningen är nödvändig för att uppöva den praktiska kunskapen och omdömeskunskapen. För att VFU och annan arbetslivsanknuten utbildning, som t ex examensarbeten med utgångspunkt i en problemställning på en arbetsplats, ska bli en mer omfattande realitet, fordras ett tätare samarbete med företrädare för olika arbetsplatser. Dessa skulle i viss utsträckning kunna involveras vid utformningen av utbildningsutbudet. Möten och dialog mellan företrädare för enskilda högskoleutbildningar och arbetsgivare bör därför ske oftare än vad nu är fallet. Det är också viktigt att infoga alumnis erfarenheter. Vissa utbildningar inhämtar sådan information, men alumni kan utnyttjas betydligt mer än vad som nu är fallet.

Lärosätena bör också överväga sitt eget utbildningsutbud för karriärväxlingsbehov, inte minst för individer med en tidigare akademisk examen, där förmågan att tillgodogöra sig nya kunskaper sannolikt är hög och utbildningen därmed kan starta på en annan nivå än för nybörjare i högskolan.

Studenterna bör ges bättre förutsättningar

Informationen till presumtiva studenter bör vara fylligare, och förutom information om utbildningens innehåll, också innefatta information om vilka kompetenser utbildningen syftar till, vilka arbetslivskontakter som den kan medföra, liksom information om utbildningens kvalitativa status i de nationella utvärderingarna och andra utvärderingar. Studenter, liksom arbetsgivare, måste bli medvetna om de generiska förmågornas betydelse för framgång i arbetslivet.

Arbetsgivarna bör ta större ansvar

En större arbetslivsrelevans i högskoleutbildning ställer större krav på arbetsgivare. Dessa bör intensifiera sina insatser och vara aktiva medaktörer till universitet och högskolor när det gäller att utforma ett utbildningsutbud med relevans för arbetslivet och bidra i de arenor som lärosätena skapar. Arbetsgivare måste ställa fler praktikplatser till förfogande och aktivt lämna förslag till examensarbeten. Arbetsgivare bör anställa nytutexaminerade som inte har yrkeserfarenhet – eller mycket begränsad sådan. Studenter måste få en chans. Alla kan inte ha lång arbetslivserfarenhet. Det är också angeläget att arbetsgivare anställer högskoleutbildade med en för dem mer otraditionell bakgrund. Mångfald i arbetslivet kan leda till framgång.

Reformer behövs av styrsystemen

Resurstilldelningssystemet för universitet och högskolor bör reformeras. Det har idag en rad oönskade effekter. Det behöver förändras och förenklas så att det inte motverkar lärosätenas uppgift att sammanlänka relevans, kvalitet och effektivitet i sitt utbildningsutbud. Ett förändrat resurstilldelningssystem bör även premiera studentaktiverande arbetssätt och träning i generiska förmågor. Extra stöd till utbildningar med svag studenttillströmning och stark efterfrågan på arbetsmarknaden bör införas, i likhet med vad som förekommer inom Yrkeshögskolan.

Lärosätenas arbete att hålla samman begreppen relevans, kvalitet och effektivitet, liksom att stödja studenterna att utveckla sina generiska förmågor måste ges erkännande, stöd och stimulans. Incitamentsstyrning bör införas, t ex genom ett nationellt utvecklingsråd, som ekonomiskt ger stöd till utbildningsprojekt för att öka arbetsmarknadsrelevansen.

Ett förändrat nationellt kvalitetssäkringssystem bör utformas så att lärosätenas arbete granskas både vad gäller kvalitet och relevans. Om relevans i utbildningen blir ett kriterium

i den nationella kvalitetsgranskningen leder detta sannolikt till återverkningar inom den interna kvalitetsgranskningen. Universitetskanslersämbetet håller för närvarande på att revidera modellen för den nationella kvalitetsgranskningen. Det finns skäl att stärka sambandet mellan kvalitet och relevans i den revideringen.¹⁴³

Reformer behövs också för yrkeshögskoleutbildningen

Regering och riksdag bör också överväga åtgärder för Yrkeshögskolan. Antalet platser bör öka. Yrkeshögskolans lärare bör omfattas av krav på pedagogisk kompetens. En större stabilitet för utbildningsanordnare av yrkeshögskoleutbildning bör skapas genom att ta bort eller modifiera kravet på statsbidrag för enbart två utbildningsstarter. Statistik för yrkeshögskolan bör föras på samma sätt som för högskolan.

Utbildningar inom högskolan som har ingen eller begränsad forskningsanknytning skulle kunna överföras till Yrkeshögskolan. För att skapa en tydligare avgränsning mellan högskolan och yrkeshögskolan skulle den tvååriga högskoleexamen kunna utgå ur högskolesystemet. Därigenom skulle högskolan få treåriga examina på grundnivå som lägsta examen.

¹⁴³ Jämför t.ex. det danska ackrediteringssystemet där både institutionsackreditering och utbildningsackreditering innefattar behov och relevans som ett av flera kriterier som ska bedömas. Lov om akkreditering af videregående uddannelsesinstitutioner, vedtaget af Folketinget ved 3. behandling den 16. maj 2013, Bekendtgørelse om akkreditering af videregående uddannelsesinstitutioner og godkendelse af nye videregående uddannelser, bilaga 1, 2 och 4, Bekendtgørelse om kriterier for universitetsuddannelsers relevans og kvalitet og om sagsgangen ved godkendelse af universitetsuddannelser, bilaga 1

Referenser

Referensgrupp som lämnat synpunkter under rapportens färdigställande

Christer Bergqvist, Myndigheten för yrkeshögskolan
Lena Eriksson, fristående utredare
Ann Fritzell, fristående utredare
Nils Karlsson, Ratio
Lars Niklasson, Linköpings universitet
Annika Pontén, Universitetskanslersämbetet

Intervjuer

Myndigheten för yrkeshögskolan, kontoret i Västerås 2013-04-18 och kontoret i Hässleholm 2013-05-17
Fyra olika utbildningsanordnare av yrkeshögskoleutbildning med olika storlek samt med kommunal och privat huvudman:

Frans Schartau, Stockholms kommun (Karin Holmberg Lundin) 2013-05-06
Yrkeshögskolan Syd, Hässleholms kommun (Bo Persson och Tony Helm) 2013-05-17
Hyper Island (Johanna Frelin) 2013-05-30
AcadeMedia (Jonas Johansson) 2013-05-31

Tryckt material

Analys av utbildningar med fokus på: Svensk och utländsk bakgrund hos studerande inom yrkeshögskolan. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2011/937.

Andrén, C-G. (2013): Visioner, vägval och verkligheter. Svenska universitet i utveckling efter 1940. Lund. Nordic Academic Press.

Bekendtgørelse om akkreditering af videregående uddannelsesinstitutioner og godkendelse af nye videregående uddannelser. www.retsinformation.dk.

Bekendtgørelse om kriterier for universitetsuddannelsers relevans og kvalitet og om sagsgangen ved godkendelse af universitetsuddannelser. www.retsinformation.dk.

Etablering på arbetsmarknaden 2009 – examinerade läsåret 2007/08. Rapport 2011:16 R. Högskoleverket:.

Flyttmönster hos examinerade före och efter Ky-utbildning. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2011/759.

Fritzell, A. (2012): Fortsatt utbyggnad – Fortsatt urholkning. SULF:s skriftserie XXXX.

Haikola, L. (2013): Reflektioner kring det nuvarande utvärderingssystemet. Erfarenheter 2011 – september 2013. Universitetskanslersämbetet.

Högskolebakgrund hos antagna till Ky- och Yh-utbildningar. Myndigheten för yrkeshögskolan YH 2011/759.

Högskoleutbildningarna och arbetsmarknaden. Ett planeringsunderlag inför läsåret 2013/2014. Högskoleverket, Rapport 2012:22 R.

“Improving the quality of teaching and learning in Europe’s higher education institutions”. Report from the High Level Group on the Modernisation of Higher Education to the European Commission. June 2013. <http://ec.europa.eu/education/higher-education/modernisation/standard/index.html#40>

Karlson, N. och Fergin, E. (2013):. Vad är kompetens? Ratio 2013.

Karlsson, N. & Skånberg, O. (2012): Matchningen på den svenska arbetsmarknaden, Regeringskansliet, Underlagsrapport 9 till Framtidskommissionen.

Kontaktiviteter, Högskolornas verksamhet för utbildningarnas arbetslivsanknytning. Högskoleverket, Rapport 2012:23 R.

Krantz, T. & Almerud, M. (2013): Ett nytt finansieringssystem för högskolan – för höjd kvalitet och fler jobb. Svenskt Näringsliv.

Krassén, P. (2013) Företagens syn på högre utbildning. Svenskt Näringsliv.

Krassen, P., Almerud, M., Hjortzberg, G. (2012): Högskolekvalitet 2012: Får studenter jobb efter examen? Svenskt Näringsliv.

Krassen, P., Almerud, M., Hjortzberg, G. (2012): Högskolekvalitet 2012. Samverkan ger kvalificerade jobb och nöjdare studenter. Svenskt Näringsliv.

Kvalitetsrapport 2012 från AcadeMedia.

Kvalitetsutvärdering i högskolan, Vad vem och varför? Almedalsveckan 2013. Rapport från Blekinge Tekniska Högskola, Högskolan i Kristianstad, Lunds universitet, Malmö högskola samt SLU/Alnarp.

Lilliefeldt, E. (2013), Kvalitet i högskolevalet. Går det att välja utbildning utifrån kvalitet? Saco 2013.

Lindberg, H. (2012) Företagens kompetensförsörjning och ungas etablering på arbetsmarknaden, Ratio.

Lov om akkreditering af videregående uddannelsesinstitutioner. Folketinget 2012-13. Lovforslag nr L 137. www.retsinformation.dk.

Niklasson, L. (2012), Den högre utbildningen och företagets kompetensförsörjning. Ratio.

Persson, H. (2010): Vad är lagom? – En kunskapsöversikt av under- och överutbildning. Saco 2010.

Proposition 2009/10:139 Fokus på kunskap – kvalitet i den högre utbildningen.

Proposition 2012/13:1, utgiftsområde 16.

På väg mot 100 % matchning, en lägesbedömning 2012 från Myndigheten för yrkeshögskolan. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2012/205.

Rapport om projektet "Humanister i näringslivet" genomfört vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet VT 2009.

Regional efterfrågan och kompetens inom yrkeshögskolan 2012, Myndigheten för yrkeshögskolan. 2012.

Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Myndigheten för yrkeshögskolan U 2012/6996/SAM (delvis) U 2012/7282/GV

Regleringsbrev för budgetåret 2013 för universitet och högskolor. U2012/7041/UH, U2012/6996/SAM (delvis).

Regleringsbrev för budgetåret 2013 för Universitetskanslersämbetet. U2012/7213/UH U2012/6996/SAM (delvis).

Riksrevisionen: Använder lärosätena resurserna effektivt? Effektivitet och produktivitet för universitet och högskolor. RiR 2011:2.

Riksrevisionen: Att styra självständiga lärosäten. RiR 2012:4.

Sammanfattande yrkesanalyser 2012. Myndigheten för yrkeshögskolan. Dnr YH 2013/37 (2013-01-18).

Småföretagen + högskolan = en outnyttjad potential? Rapport från Företagarna mars 2011.

Sonnerby, P. (2012): Lärdä för Livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning, 2012:7. Finansdepartementet, Regeringskansliet.

SOU 2008:29 Yrkeshögskolan - För yrkeskunnande i förändring

SOU 2007:81, Resurser för kvalitet.

SOU 2005:48, Ett utvecklat resurstilldelningssystem för högskolans grundutbildning.

Studentens lärande i centrum. Sveriges förenade studentkårer om pedagogiken i högskolan. Dnr: PU1-1/1213. SFS 2013.

Studenternas studiemönster och totala studietider. Rapport 2012:2 R. Högskoleverket.

Studerandes sysselsättning 2012. YH- och KY-studerande som examinerades 2011. Myndigheten för yrkeshögskolan. Dnr: YH 2012/1248.

Svensk Författningssamling SFS 1986:223: Förvaltningslagen

Svensk Författningssamling, SFS 1992:1434: Högskolelagen.

Svensk Författningssamling, SFS 1993:100: Högskoleförordningen, Omtryck 1998:1003, senast 2013:32.

Svensk Författningssamling SFS 2007:515: Myndighetsförordningen

Svensk Författningssamling SFS 2007:603: Intern styrning och kontroll

Svensk Författningssamling, SFS 2009:128: Lag om yrkeshögskolan.

Svensk Författningssamling, SFS 2009:130: Förordning om yrkeshögskolan.

Svensk Författningssamling, SFS 2011:1162, Instruktion för Myndigheten för yrkeshögskolan.

Svensk Författningssamling, SFS 2012:810, Instruktion för Universitetskanslersämbetet.

Teknikföretagens policy för högre utbildning. Teknikföretagen 2012-12-27.

Tematisk kvalitetsgranskning 2011. Utbildningsanordnarens systematiska kvalitetsarbete inom yrkeshögskolan. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2011/2571.

Universitet och högskolor. Årsrapport 2013. Universitetskanslersämbetet: Rapport 2013:2.

Uppföljning av sysselsättning för studerande i yrkeshögskolan året efter examen – Examinerade Ky-studerande 2009. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2010/834.

Uppföljning av sysselsättning för studerande i yrkeshögskolan året efter examen – Examinerade Ky- och Yh-studerande 2010. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2012/1043.

”Utbildning ska hålla hög kvalitet”. 25 mars 2013. www.saco.se.

Utbildningens användbarhet. Sveriges förenade studentkårer om syftet med högre utbildning. SFS 2013.

Utbildningsanalys 2010. Myndigheten för yrkeshögskolans analys av arbetslivets efterfrågan på kompetens. Myndigheten för yrkeshögskolan. Dnr YH 2010/491 (uppdaterad 2010-09-07).

Utbildningsutskottets betänkande 2009/10:UbU 20. Fokus på kunskap – kvalitet i den högre utbildningen.

Vilka ingenjörer behövs? Teknikföretagen. 2012. http://www.teknikforetagen.se/Documents/Utbildning/Vilka_ingenjorer_behovs.pdf

<http://www.saco.se/Utbildning--karriar/>

Årsrapport 2013. Statistik över yrkeshögskoleutbildning, kvalificerad yrkesutbildning och kompletterande utbildning. Myndigheten för yrkeshögskolan. YH 2013/346.

Årsrapport för universitet och högskolor 1995/96. Högskoleverkets rapportserie 1997:17R.

Bilaga 1

Ersättningsbelopp

Ersättningsbelopp (kronor) för budgetåret 2013 ur Regleringsbrev 2013 avseende universitet och högskolor

UTBILDNINGSSOMRÅDE	<i>Ersättning per helårsstudent</i>	<i>Ersättning per helårsprestation</i>
Humanistiskt, teologiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt	28 366	19 252
Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt	50 377	42 484
Vård	53 558	46 388
Odontologiskt	44 290	51 593
Medicinskt	59 849	72 799
Undervisning	31 964	37 645
Verksamhetsförlagd utbildning	41 953	49 409
Övrigt	40 458	32 866
Design	142 756	86 977
Konst	202 666	87 008
Musik	123 159	77 871
Opera	293 501	175 576
Teater	283 809	141 362
Media	289 628	232 004
Dans	199 603	110 292
Idrott	104 013	48 133

Bilaga 2

”Arbete efter utbildning”

av Lena Eriksson

I de inledande avsnitten i denna rapport framgår att yrkeshögskolan ska säkerställa att eftergymnasiala yrkesutbildningar som svarar mot arbetsmarknadens behov kommer till stånd. Högskoleutbildning ska svara mot både arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan.

I vilken omfattning får då personer som genomgått yrkeshögskoleutbildning/kvalificerad yrkesutbildning¹⁴⁴ respektive högskoleutbildning arbete efter sin utbildning och hur väl motsvarar arbetet den utbildning man genomgått i respektive utbildningsform?

Det görs uppföljningar för att belysa dessa frågeställningar – både vad gäller examinerade från yrkeshögskoleutbildning/kvalificerad yrkesutbildning (KY/YH) och från högskolan. Skillnaden är dock påtaglig vad gäller metoderna för respektive uppföljning. För både kvalificerad KY/YH och högskolan består den population man följer upp av examinerade under ett visst år. Den stora skillnaden mellan uppföljningsmetoderna är att uppföljningen av examinerade från KY/YH, som görs av Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH), görs genom en enkätundersökning medan uppföljningen av examinerade från högskolan, som hittills gjorts av Högskoleverket (HSV), görs genom registerbearbetningar och samkörning mellan olika register hos SCB. Varken MYH eller HSV har dock publicerat uppföljningar av de examinerade

¹⁴⁴ De första yrkeshögskoleutbildningarna startade hösten 2009 och ersätter därefter stegvis den kvalificerade yrkesutbildningen. Hösten 2010 examinerades den första kullen studerande från yrkeshögskolan.

på lite längre sikt. Det innebär att uppgifter över de examinerades situation på arbetsmarknaden en lite längre tid efter examen samt deras löneutveckling inte omfattas av uppföljningen. Det finns inte heller hos Statistiska centralbyrån någon motsvarighet till Universitets- och högskoleregistret över studerande inom KY/YH¹⁴⁵. De skilda metoderna att följa upp arbetsmarknadsetablering innebär följande.

Definition av etablerad respektive sysselsatt

Definitionen av begreppet etablerad på arbetsmarknaden är förhållandevis "sträng". I Högskoleverkets senaste rapport från 2011 som avser högskoleexaminerades etablering under 2009 skulle individen vara sysselsatt i november månad 2009, den sammanlagda arbetsinkomsten under året skulle överstiga 195 800 kronor och det fick inte finnas några händelser som indikerade perioder av arbetslöshet (på hel- eller deltid) eller att personen varit föremål för arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Myndigheten för yrkeshögskolan redovisar årligen statistik över de examinerades sysselsättning året efter examen och uppgifterna bygger på de svar som de examinerade har gett i enkätundersökningen där följande fråga ställs: "Vilken är din huvudsakliga sysselsättning idag?" Frågan kan besvaras med anställd, egen företagare/anställd i eget företag, arbetslös/arbetsmarknadspolitisk åtgärd, studerande eller annat. Sedan 2010 görs enkätundersökningen som en totalundersökning medan den var en urvalsundersökning vid den uppföljning som gjordes av examinerade 2008 som redovisas nedan.

Det går således inte att "rakt av" jämföra andelen etablerade efter examen från högskolan med andelen sysselsatta efter examen från KY/YH framför allt beroende på den förhållandevis stränga definitionen av etablerad efter examen från högskolan¹⁴⁶. Å andra sidan tas inte gruppen som är aktiva studerande med i beräkningen av andelen etablerade efter högskole-

¹⁴⁵ MYH har enligt sin instruktion i uppgift att svara för ett register över uppgifter om studerande i utbildningarna inom yrkeshögskolan och i de utbildningar inom yrkeshögskolan som bedrivs som uppdragsutbildningar samt de studerandes studieresultat, betyg och examina.

¹⁴⁶ Det har gjorts en uppföljning av examinerade från KY med samma mått på etablering på arbetsmarknaden som det mått som används för examinerade från högskolan. Den uppföljningen visade att andelen etablerade av de examinerade från KY 2008 endast var 56 procent. Andelen sysselsatta enligt enkätundersökning var för examinerade 2008 som framgår nedan 81 procent.

studier vilket kan innebära en överskattning av andelen etablerade eftersom fortsatta studier kan vara ett alternativ till arbete eller arbetslöshet. I redovisningen av andelen sysselsatta bland KY-examinerade ingår gruppen studerande. Skulle dessa exkluderas skulle andelen sysselsatta öka med någon procentenhet. Trots detta kan man, om man är medveten om dessa skillnader, göra en försiktig jämförelse mellan KY:s/YH:s och högskolans examinerade och deras arbetssituation efter examen.

Aktualitet

Examinerade från högskolan följs upp 1-1½ år efter examen och resultatet publiceras cirka två år därefter. Uppföljningen har gjorts varje år sedan början av 2000-talet med undantag för 2012. Det innebär att den senaste rapporten från Högskoleverket om etablering publicerades 2011 och avser examinerade 2007/08 och deras etablering under 2009¹⁴⁷. Rapporten innehåller uppgifter om de examinerades ställning på arbetsmarknaden (etablerade, osäker ställning, svag ställning respektive utanför arbetsmarknaden), andelen etablerade per ämnesområde, skillnader i etablering mellan kvinnor och män, vilka yrken de etablerade hade samt en jämförelse mellan lärosäten.

Examinerade från KY/YH följs upp året efter examen och resultatet publiceras året efter att uppföljningen gjorts. Det innebär att den senaste rapporten från Myndigheten för yrkeshögskolan kom 2013 och avser examinerade under 2011 och deras sysselsättning under hösten 2012¹⁴⁸. Eftersom läget på arbetsmarknaden har betydelse för de examinerades etablering/sysselsättning redovisas nedan sysselsättningen för de examinerade från KY 2008 och deras sysselsättning 2009, dvs. samma år som för de examinerade från högskolan och deras etablering. Uppgifterna är hämtade från myndighetens årsrapport¹⁴⁹.

Etablerade respektive sysselsatta efter examen från KY respektive högskolan

Den senaste uppgifterna om examinerade från högskolan och deras etablering gäller som sagt de som tog examen läsåret 2007/08. Eftersom etablerings-/sysselsättningsgraden va-

¹⁴⁷ Högskoleverket: Etablering på arbetsmarknaden 2009 – examinerade läsåret 2007/08. Rapport 2011:16 R

¹⁴⁸ Myndigheten för yrkeshögskolan: Studerandes sysselsättning 2012. YH- och KY-studerande som examinerades 2011. Diarienummer: YH 2012/1248.

¹⁴⁹ Myndigheten för yrkeshögskolan: Årsrapport 2013. Diarienummer: YH 2013/346.

rierar beroende på arbetsmarknadsläget har jag jämfört dessa uppgifter med andelen sysselsätta bland examinerade från KY år 2008, trots att aktuellare uppgifter finns för KY/YH. Antalet examinerade totalt i högskolan var 2007/08 cirka 52 000 och från KY-utbildning cirka 8 500.

Andelen sysselsatta 2009 bland examinerade från KY år 2008 respektive etablerade bland examinerade från högskolan läsåret 2007/08

	KY	Högskola
Sysselsatta, procent	81	
Etablerade, procent		78
<i>Därav:</i>		
Anställda	76	77
Företagare	5	1

Källor: Myndigheten för yrkeshögskolan: Årsrapport 2013¹⁵⁰, samt Högskoleverket: Rapport 2011:16 R.

Resultatet av enkätundersökningen av examinerade från KY år 2008 visar att andelen sysselsatta året efter examen är 81 procent varav 5 procentenheter har uppgivit att de varit sysselsatta som egna företagare. Uppgifterna innehåller en viss osäkerhet eftersom dessa är en skattning utifrån det urval som gjorts och de 69 procent av dessa som besvarat enkäten. Uppföljningen av examinerade från högskolan läsåret 2007/08 visar att 78 procent var etablerade på arbetsmarknaden 2009 varav 1 procentenhet var egna företagare.

För examinerade från KY/YH, som det finns betydligt aktuellare uppgifter om, gäller att andelen sysselsatta har ökat för varje ny examenskull efter 2008 och var 87 procent för de som examinerades 2011. Universitetskanslersämbetet planerar att publicera en rapport i slutet av 2013 om etableringen för examinerade läsåret 2009/10 och deras etablering under 2011. Det återstår alltså att se om etableringsgraden har stigit för högskoleexaminerade.

¹⁵⁰ Uppgifterna för KY-examinerade är skattningar och innehåller därför en viss osäkerhet.

Mönstret är likartat för examinerade från båda utbildningsformerna när man delar upp dessa på olika inriktningar. Högst andel sysselsatta bland examinerade från KY fanns inom området samhällsbyggnad och byggteknik med 88 procent sysselsatta och näst högst bland examinerade inom hälso- och sjukvård samt sociala tjänster med 86 procent sysselsatta. Examinerade inom produktdesign och medieproduktion hade lägst sysselsättning; 75 procent. För examinerade från högskolan var etableringen högst bland examinerade inom vård och omsorg med 85 procent följt av examinerade inom teknik med 84 procent. Lägst etablering fanns inom det lilla konstnärliga området; 37 procent. För detta område har dock den stränga definitionen av etablerade stor betydelse för etableringstalen.

Matchning arbete – utbildning

En viktig aspekt på etablering/sysselsättning på arbetsmarknaden är i vilken omfattning de etablerade/sysselsatta har ett arbete som överensstämmer med den utbildning de genomgått. I Myndigheten för yrkeshögskolans uppföljning av examinerade 2008 från KY redovisas andelen av de sysselsatta som har svarat att arbetet är helt eller till största delen inom samma område som KY-utbildningen¹⁵¹.

Någon motsvarande redovisning finns inte i Högskoleverkets rapport om etablering efter högskoleutbildning. Däremot finns i rapport 2011:16 R en redovisning av vilka yrkesgrupper de etablerade finns inom, fördelade på respektive avlagd examen. Utifrån dessa uppgifter har jag gjort en bedömning av hur stor andel av de etablerade som arbetar inom ett yrke/yrken som överensstämmer helt eller till största delen med utbildningen. Jag har gjort en sådan gruppering för etablerade som avlagt yrkesexamen¹⁵². Att göra motsvarande bedömning för etablerade som avlagt generell examen är svårt eftersom de generella examina inte riktar sig till ett tydligt yrke. Återigen kan uppgifterna inte jämföras "rakt av" eftersom dessa tagits fram på olika sätt.

¹⁵¹ Uppföljning av KY-studerandes sysselsättning ett år efter examen – studerande examinerade 2008, Myndigheten för yrkeshögskolan, dnr 2010/71

¹⁵² Grupperingen har gjorts för yrkesexamina med fler än 100 examinerade under läsåret 2007/08.

Andelen sysselsatta med examen från KY 2008 som hade ett arbete som var helt eller till största delen samt till viss del inom samma område som KY-utbildningen respektive andelen av de etablerade med en yrkesexamen från högskolan 2007/08 som hade ett arbete som har bedömts överensstämma helt eller till största del samt till viss del med utbildningen¹⁵³.

Arbetets överensstämmelse med utbildningen	Examen från KY	Yrkesexamen från högskola
Helt eller till största del	65	85
Till viss del	23	8

Källor: Myndigheten för yrkeshögskolan: Dnr 2010/71 samt egen bearbetning av uppgifter i Högskoleverkets rapport 2011:16 R.

Matchningen mellan utbildning och arbete förefaller vara betydligt bättre för etablerade med en yrkesexamen från högskolan än för sysselsatta med en examen från KY. En orsak till detta kan vara att många yrkesexamina inom högskolan är inriktade på hälso- och sjukvården där en examen är förutsättning för legitimation och det är framför allt inom dessa yrken som matchningen är nästan 100-procentig.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att sysselsättning för KY/YH-examinerade respektive etablering på arbetsmarknaden för examinerade från högskolan mäts på helt olika sätt. Sysselsättningen för KY-examinerade 2008 var något högre än etableringsgraden för högskoleexaminerade samma år, men definitionen av högskoleexaminerades etablering är också betydligt strängare än definitionen av KY-examinerades sysselsättning. Matchningen mellan arbete och utbildning förefaller vara betydligt bättre för examinerade från högskolans yrkesexamensprogram jämfört med KY-examinerade, även om resultaten inte är helt jämförbara på grund av de olika metoderna att ta fram dem.

¹⁵³ Uppgifterna för KY-examinerade bygger på de examinerades enkätsvar medan uppgifterna för högskoleexaminerade bygger på min egen bedömning utifrån uppgifterna i Högskoleverkets rapport 2011: 16 R om de examinerades yrkestillhörighet.

AGNETA BLADH, tidigare statssekreterare (S), högskolerektor och generaldirektör för Högskoleverket har i en studie analyserat hur de befintliga styr- och resurstilldelningssystemen för universitet, högskolor och yrkeshögskolan påverkar utbildningarnas relevans, kvalitet och effektivitet.

Bladh föreslår bland annat en reformering av resursfördelningssystemet för högre utbildning, men också reformer för Yrkeshögskolan och Universitetskanslersämbetets utvärderingar. Arbetsgivarna uppmanas engagera sig väsentligt mer i utformningen av utbildningarnas innehåll.

I expertgruppen har ingått utöver Agneta Bladh:

- Lars Niklasson, *Universitetslektor, Linköpings Universitet*
- Ann Fritzell, *f.d. chefsutredare, Sveriges universitetslärarförbund SULF*
- Christer Bergqvist, *Avdelningschef, för tillsyn och kvalitetsgranskning, Myndigheten för yrkeshögskolan*
- Annika Pontén, *Avdelningschef, Universitetskanslersämbetet*
- Lena Eriksson, *utredare, Universitetskanslersämbetet*
- Nils Karlsson, *VD Ratio*

”Saknar den högre utbildningen relevans?” är den sjunde rapporten som publiceras inom Ratios forskningsprojekt ”Kompetens för tillväxt”. Mer om projektet går att läsa på www.kompetensfortillvaxt.nu.

